

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta
Katedra speciální pedagogiky

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Diagnostika mravně vadné mládeže a náprava poruch chování v českých
zemích na přelomu 19. a 20. století

Diagnosing morally defective youth and correction behavioral disorders in the
Czech Lands at the turn of the 19th and 20th centuries

Bc. Zdenka Mezeiová, DiS.

Vedoucí práce: PaedDr. Ing. Jan Tirpák
Studijní program: Speciální pedagogika (N0111A190014)
Studijní obor: N SPPG 2 (0111TA190014)

2023

Prohlášení

Prohlašuji, že diplomovou práci na téma Diagnostika mravně vadné mládeže a náprava poruch chování v českých zemích na přelomu 19. a 20. století, jsem vypracovala samostatně, řádně jsem citovala všechny použité prameny a literaturu. Dále potvrzuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 2. března 2023

Poděkování

Ráda bych touto cestou poděkovala panu PaedDr. Ing. Janu Tirpákovi za odborné vedení, cenné rady a ochotu při zpracování této diplomové práce. Dále bych chtěla poděkovat všem, kteří mě při psaní této práce podpořili.

ABSTRAKT

Diplomové práce se zabývá problematikou vývoje diagnostiky mravně vadné mládeže používané na přelomu 19. a 20. století ve vychovatelnách a polepšovných. Diagnostika mravně vadné mládeže úzce souvisela s otázkou nápravy a převýchovy těchto osob. Samotné důsledky poruch chování měly vždy vážný dopad na samotnou společnost. Zřízením polepšoven a následnou diagnostikou chovanců společnost přijala odpovědnost za převýchovu těchto osob.

Diplomová práce má komparativní charakter s cílem identifikovat společné, nebo naopak odlišné znaky v diagnostice mládeže. Teoretická část vymezuje diagnostiku v etopedické praxi tak, jak ji známe dnes. Jsou zde popsány klasifikace poruch chování užívané v současnosti i na přelomu 19. a 20. století. Podrobně jsou zde charakterizovány metody a techniky užívané ve speciální pedagogice – etopedii. Dále je zde popsán systém poradenské péče pro děti a mládež s poruchami chování a nejdůležitější právní normy vztahující se k výchově, vzdělávání a podpoře dětí s poruchou chování.

Empirická část práce je zaměřena na ucelený historický přehled péče o mravně vadnou mládež. Je zde popsána diagnostika mravně vadné mládeže na přelomu 19. a 20. století v Čechách i ve světě. Samotná diagnostika mravně vadné mládeže a zkoušky mravního smýšlení byly prováděny v polepšovných, kde probíhala i náprava chovanců. Celou práci se prolíná jméno Aloise Zikmunda, který v oblasti diagnostiky mravně vadné mládeže navrhl a realizoval celou řadu organizačních opatření v oblasti diagnostiky mravně závadné mládeže.

KLÍČOVÁ SLOVA

Mravně vadná mládež, diagnostika, poruchy chování, Alois Zikmund

ABSTRACT

The diploma thesis deals with the issue of the development of diagnostics of morally defective youth used at the turn of the 19th and 20th centuries in correctional institutions. The diagnosis of morally defective youth was closely related to the issue of correction and re-education of these persons. The very consequences of behavioral disorders have always had a serious impact on society itself. By establishing correctional facilities and the subsequent diagnosis of the inmates, the company accepted responsibility for the re-education of these persons.

The diploma thesis has a comparative character with the aim of identifying common or, on the contrary, different features in the diagnosis of youth. The theoretical part defines diagnostics in etopedic practice as we know it today. The classifications of behavioral disorders used today and at the turn of the 19th and 20th centuries are described here. Methods and techniques used in special pedagogy – etopedics are characterized in detail here. Furthermore, the system of counseling care for children and youth with behavioral disorders and the most important legal norms related to the upbringing, education and support of children with behavioral disorders are described here.

The empirical part of the work is focused on a comprehensive historical overview of care for morally defective youth at the turn of the 19th and 20th centuries in Bohemia and around the world is described here. The very diagnosis of morally defective youth and tests of moral thinking were carried out in correctional facilities, where the correction of inmates also took place. The name of Alois Zikmund is woven throughout the work, who designed and implemented a whole series of organizational measures in the field of diagnosing morally defective youth.

KEYWORDS

Morally defective youth, diagnostics, behavioural disorders, Alois Zikmund

Obsah

Úvod	7
1 Cíl diplomové práce a metodologie.....	9
2 Etopedie jako speciálně pedagogická disciplína	10
2.1 Terminologické vymezení Etopedie	10
2.2 Poruchy chování a emocí	11
2.2.1 Mezinárodní klasifikace nemocí.....	12
2.2.2 Sociální klasifikace poruch chování	13
2.2.3 Klasifikace mravně vadné mládeže z přelomu 19. a 20. století	15
3 Diagnostika v etopedické praxi tak jak ji známe dnes.....	17
3.1 Vymezení diagnostického procesu	17
3.2 Diagnostické metody a techniky ve speciální pedagogice – etopedii.....	18
4 Systém poradenské péče pro děti a mládež s poruchami chování v české republice ..	21
5 Ústavní výchova pro děti s poruchou chování.....	25
6 Platný legislativní rámec pro vzdělávání žáků s poruchou chování	28
7 Vývoj péče o mravně vadnou mládež.....	30
7.1 Vývojová stádia postavení člověka s postižením ve společnosti.....	30
7.2 Počátky institucionální péče o mravně vadnou mládež	32
7.3 Přehled významných právních norem umožňujících vznik a zánik vychovatelů i jejich přeměnu na polepšovny	38
8 Diagnostika mravně vadné mládeže na přelomu 19. a 20. století	40
8.1 Diagnostika mravně vadné mládeže ve světě	40
8.2 Přínos Aloise Zikmunda v oblasti diagnostiky mravně vadné mládeže	41
8.3 Diagnostika mravně vadné mládeže v českých polepšovnách	43
8.3.1 Osobní arch chovance.....	44

8.3.2	Lékařské vyšetření.....	45
8.3.3	Vyšetření mravního smýšlení.....	45
8.3.4	Psychotechnické zkoušky.....	48
8.3.5	Psychologické a psychiatrické vyšetření.....	49
8.3.6	Kazuistiky mravně vadné mládeže provedené prof. MUDr. Karlem Herfortem 50	
9	Převýchova v polepšovnicích.....	55
9.1	Výchovné prostředky.....	55
9.2	Ústavní školy.....	58
10	Shrnutí komparativního výzkumu.....	60
	Závěr.....	62
	Seznam použitých informačních zdrojů.....	64

Úvod

Speciální pedagogika, stejně tak jako jiné vědní disciplíny prošla od doby svého vzniku několika vývojovými stádii, jež byla úzce spjata s celospolečenským vývojem. Význam dějin speciální pedagogiky a smysl jejich studia na různých stupních historického vývoje spočívá v poznání mnohotvárné reality. Dějiny speciální pedagogiky jsou inspirující. Dozvídáme se v nich, jak se utvářela výchova, výchovné instituce i pedagogické teorie. Pokud se v nich naučíme orientovat, můžeme navázat na vše pozitivní, co se v dějinách pedagogické teorie i praxe osvědčilo.

Předkládaná práce se zabývá problematikou diagnostiky mravně vadné mládeže a nápravy poruch chování na přelomu 19. a 20. století. Cílem práce je odhalit vývoj diagnostiky mravně vadné mládeže v daném období. Dále pak poskytuje zjištění, na základě jakých detekčních metod byla mravně vadná mládež umísťována do výchovných zařízení, kterým se říkalo polepšovny, později vychovatelny. Touto prací tematicky autorka navazuje na bakalářskou práci, ve které popsala systém převýchovy mravně vadné mládeže v polepšovkách.

Výzkumná část diplomové práce byla realizována pomocí kvalitativního výzkumu. Historická fakta byla získána metodou přímého bádání, která je založena na studiu historických dokumentů a hledání posloupnosti příbuzných jevů ve vymezeném časoprostorovém kontextu. Na každý společenský jev a jednotlivé lidské osudy musíme však nahlížet ve vzájemně prolínajících se souvislostech. Příčin vzniku poruch chování u mládeže na přelomu 19. a 20. století bylo velmi mnoho. K těm nejhorším příčinám bezesporu patřila první a druhá světová válka a hospodářská krize. Mnoho trestných činů bylo páčáno z bídy a ve snaze zachránit si holý lidský život.

O rozvoj diagnostiky mravně vadné mládeže v Čechách se svým realistickým pohledem na problematiku převýchovy zasloužil Alois Zikmund. Navrhl a zrealizoval celou řadu organizačních opatření v oblasti diagnostiky mravně vadné mládeže.

Diplomová práce má proto v tomto kontextu také komparativní charakter s cílem identifikovat společné, nebo naopak odlišné znaky v diagnostice mládeže. Problémy mládeže se řešily v každé době svými možnostmi a svým způsobem. Pro společnost

se tak utvářeli akceptovatelné vzorce chování, kterými společnost tímto způsobem brání své zájmy a jsou nastaveny na ochranu celé společnosti i jednotlivce. I dnes pedagogové ve své praxi řeší problematiku spojenou s chováním dětí a mládeže.

Teoretická část práce vymezuje problematiku současné etopedické diagnostiky. Ucelená diagnostika v etopedii představuje náročný, koordinovaný proces, který svým obsahem překračuje rámec speciální pedagogiky a etopedie. V diagnostických ústavech se diagnostikou zabývá řada pracovníků od zdravotnického personálu až po speciální pedagogy. Speciální pedagog se stal součástí multidisciplinárního týmu s několika dalšími odborníky, jako je lékař, psycholog nebo sociální pracovník. V teoretické části jsou dále popsány obecné diagnostické metody aplikované na potřeby etopedie. Uvádíme zde i klasifikace poruch chování užívaných ve speciální pedagogice.

1 Cíl diplomové práce a metodologie

Hlavním cíle diplomové práce je odhalit a specifikovat, jak se vyvíjela diagnostika mravně vadné mládeže na přelomu 19. a 20. století. Zároveň se zaměřit na to, jakým způsobem byla diagnostika mravně vadné mládeže prováděna. Empirická část diplomové práce je realizována pomocí kvalitativního výzkumu. K získání historických faktů byla použita přímá metoda bádání založená na studiu historických dokumentů a hledání posloupnosti příbuzných jevů ve vymezeném časoprostorovém kontextu. K dosažení tohoto cíle byla prostudována dostupná historická literatura a dokumenty úřední povahy týkající se mravně vadné mládeže. Východiskem teoretické části práce je také práce se současnou odbornou literaturou, která umožnila orientaci v diagnostice dětí a mládeže s poruchou chování.

Dílčím cílem diplomové práce je komparace s cílem identifikovat společné, nebo naopak odlišné znaky v diagnostice dětí a mládeže s poruchou chování. Ke komparaci byla zvolena dvě časová období. Prvním sledovaným obdobím je přelom 19. a 20. století, kdy uvedený časový horizont porovnáváme se současností. Pod pojem současnost je následně v komparaci zahrnuto období přibližně posledních deseti let. Uvedený typ diplomové práce je proto ve své podstatě komparativní historicko-srovnávací, sloužící k zobecňujícím poznatkům. Pro využití této metody je třeba splnit několik podmínek, kdy je důležité například co nepřesněji definovat objekty komparace. Dále pak určit, jaké cíle jsou uplatněním metody sledovány. Stanovit kritéria, podle nichž bude možné objekty komparace analyzovat (porovnávat) a vyjasnit vztah komparativního postupu ke chronologii (času).

Pro dosažení našich cílů byly proto stanoveny následující výzkumné otázky:

VO1: Do jaké míry koresponduje diagnostika mravně vadné mládeže z přelomu 19. a 20. století se současnou diagnostikou dětí a mládeže s poruchou chování.

VO2: Jaký byl přínos Aloise Zikmunda v oblasti diagnostiky mravně vadné mládeže.

2 Etopedie jako speciálně pedagogická disciplína

2.1 Terminologické vymezení Etopedie

Etopedie je speciálně pedagogická disciplína, která se zabývá edukací, reedukací, resocializací a otázkou životních perspektiv jedinců s poruchami chování a emocí. Můžeme ji obecně charakterizovat jako disciplínu, která se zabývá výchovou a vzděláváním směřující k nápravě chování. Název vznikl sloučením dvou řeckých slov *ethos* – mrav a *paideia* – výchova. Etopedie koncepčně vychází především z pedopatologie, která se koncem 19. století a v první polovině 20. století zabývala otázkami výchovy mravně vadných jedinců. V roce 1969 se pro výrazné rozdíly jak v cílových skupinách, tak i v přístupech vyčlenila z oboru psychopedie (Kaleja, 2013, s. 13). Někteří autoři jsou ale přesvědčení o tom, že etopedie vzhledem k mnoha odlišnostem od ostatních podoborů speciální pedagogiky patří spíše do systému sociální pedagogiky (Kraus 2014). Kromě osob s poruchami chování a emocí se však etopedie může orientovat i na celou populaci. Především v oblasti primární prevence pak můžeme hovořit o tom, že etopedie se orientuje na práci s celou sociální skupinou (Vojtová, 2013, s. 19).

Cílem etopedického působení tzv. intervence je transformace projevů chování jedince s poruchou chování ve smyslu eliminace nežádoucích prvků chování, které jsou společensky žádoucí. Cílem je tedy zlepšení kvality života rizikového jedince. Etopedickou intervencí lze však také vnímat i ve společenském kontextu. Pro společnost se tak utvářejí akceptovatelné vzorce chování, společnost brání své zájmy a je nastavena ochrana celé společnosti ale i jednotlivce.

Cílové skupiny etopedie mají výrazná specifika, která zásadně určují unikátnost etopedických přístupů v rámci speciálně pedagogické intervence. Za hlavní specifika etopedické klientely můžeme považovat negativní sociální stigmatizaci a vnitřní motivaci jedince, která je pro nápravu významnější než intenzita poruchy (Valenta, 2014, s. 134).

Etoped, jakožto pomáhající profese, odstraňuje bariéry vzniklé poruchou chování, sociokulturním handicapem, sociálním vyloučením, které brání optimálnímu rozvoji jedince. V etopedickém pojmosloví však existuje značná nejednotnost. Tento stav

je důsledek multidisciplinárního charakteru etopedie, kdy se střetávají nad jedním fenoménem různé obory (pedagogika, právo, psychologie, sociologie, medicína, penologie aj.). Každý z těchto oborů má pro daný jev své pojmenování.

2.2 Poruchy chování a emocí

Terminologie používaná pro poruchy chování a emocí prošla dlouhodobým vývojem a v minulosti zahrnovala tyto pojmy: mládež mravně ohrožená, mládež mravně narušená, mládež mravně vadná, mládež obtížně vychovatelná, porucha školní přizpůsobivosti, deviantní chování a další. V současné době se spíše přikláníme k pojmům poruchy chování a emocí, nebo rizikové chování. K těmto novodobým pojmům se přikláníme především z důvodu minimalizace stigmatizace jedince, zahrnutí poruch emocí, reakce na etnické a kulturní rozdíly a odlišnost od běžných výchovných problémů (Bendová, 2016, s. 191).

Problematika vzniku poruch chování je velmi složitá. V odborné literatuře se setkáváme s nejrůznějšími stanovisky, které objasňují příčinu vzniku poruchy chování. Vznik poruchy chování je dnes především chápán v určitém bio-psycho-sociálním, případně bio-psycho-socio-spirituálním modelu. Etiologie poruch chování je multifaktoriální, zasahuje do širé roviny sociálního prostředí a do řady dalších faktorů, které mají přímý i nepřímý vztah k projevům chování. Vedle dědičných faktorů a psychiky je velmi důležitá role sociálního okolí daného jedince či skupiny. Na druhé straně sama porucha chování může zvyšovat riziko vzniku sociálního vyloučení (Hutyrová, 2019, s. 89).

Problémy chování dětí a mládeže bývají někdy laickou veřejností zaměňovány za poruchy chování. V pedagogické praxi se problémy chování řeší běžnými pedagogickými postupy, zatímco u poruch chování se využívají speciálně pedagogické postupy. Problémové chování je účelné a záměrné. Jedinec s poruchou chování si ale často své nevhodné chování neuvědomuje a nekoná ho cíleně. O poruše chování hovoříme, pokud se nežádoucí chování vyskytuje v časovém horizontu minimálně 6 měsíců a objevuje se minimálně ve dvou různých prostředích (například škola a rodina) (Kaleja, 2013, s. 38).

Při diagnostice a rozboru poruch chování je nutné vždy postupovat individuálně, je nutné přihlídnout ke všem vlivům – prenatálním, perinatálním i postnatálním (Martínek, 2015, s. 101). Problematikou poruch chování se zabývá celá řada oborů. Je to především speciální pedagogika etopedická, psychologie a medicína. Klasifikace a diferenciací poruch chování může mít pro vymezení i hodnocení poruch chování různá východiska. Jednotlivé klasifikace poruch chování vychází z odlišné interpretace problematiky, na kterou nahlíží jednotlivé vědecké obory dle svých kritérií. Z odlišných úhlů pohledu bude na poruchu chování nahlížet pedagog, psycholog, lékař, právník, nebo sociolog. Poruchy chování můžeme různými způsoby klasifikovat a třídit. V následující části uvádím nejpoužívanější klasifikace, které jsou využívány ve speciální pedagogice a příbuzných vědních oborech.

2.2.1 Mezinárodní klasifikace nemocí

Mezinárodní klasifikace nemocí 10. revize dále jen „MKN-10“ spolu s Mezinárodní klasifikací funkčních schopností, disability a zdraví třídí nemoci a specifikují zdraví a na něj vázané domény jako tělesné funkce a struktury, aktivity a zapojení. V MKN-10 najdeme základní třídění poruch chování, které patří do skupiny poruch diagnostikovaných v dětství a dospívání. Světová zdravotnická organizace připravila již 11. revizi MKN, která vstoupila v platnost 1. ledna 2023 s pětiletým přechodným obdobím. Na jejím překladu pracovali odborníci z Ústavu lékařství a cizích jazyků 1. LF UK. V MKN-10 jsou k jednotlivým diagnostickým kritériím přiřazeny příslušné kódy, které používají lékaři napříč obory, psychiatři, neurologové a psychologové. Speciální pedagog se s nimi může setkat v různých zprávách nebo nálezech lékařů, kde např. poruchy chování mohou být vyjádřeny pouze příslušným kódem. Je však důležité zdůraznit, že stanovení lékařské diagnózy, není podkladem pro stanovení postupu vzdělávání ve speciální pedagogice.

Nejsou to kategorie, které by ukazovaly na speciální vzdělávací potřeby dítěte. Některé děti, zařazené pro svoji poruchu do skupin s psychiatrickou diagnózou nesou nálepkou psychické nemoci, nemusí to být však důvod pro jejich zařazení do speciální školy nebo indikaci speciálních vzdělávacích potřeb. Medicínská klasifikace se zaměřuje v první řadě

na diagnózu poruchy a na její odlišení od poruch jiných. Slouží hlavně ke stanovení léčebných postupů a někdy také i k farmakologické léčbě.

Podle struktury MKN-10 se opakující patologické chování zařazuje do diagnostických kategorií F91 – Poruchy chování, F92 – Smíšené poruchy chování, F93 – Emoční poruchy s nástupem specifickým pro dětství. Poruchy chování spadající do kategorie F91 jsou definovány takto: *„Poruchy chování jsou charakterizovány opakovaným a přetrvávajícím agresivním, asociálním nebo vzdorovitým chováním. Takové chování by mělo výrazně překročit sociální chování odpovídající danému věku, mělo by být proto mnohem závažnější než běžné dětské zlobení nebo rebelantství dospívajících a mělo by mít trvalejší ráz (šest měsíců a déle). Tento druh poruch chování však může být projevem i jiné psychiatrické poruchy a v takovém případě má být preferována příslušná diagnóza. Chováním, na němž je diagnóza založena, je například nadměrné prání se nebo týrání, krutost k lidem nebo ke zvířatům, závažné destrukce majetku, zakládání požárů, krádeže, opakované lži, záškoláctví a útoky z domova, neobvykle časté a silné výbuchy vzteku a nekázeň. Pro diagnózu postačuje jeden z těchto typů chování, pokud je výrazný, nestačí však ojedinělý disociální čin.“* (MKN-10, F90-F98-Poruchy chování a emocí s obvyklým nástupem v dětství a v dospívání [online]).

MKN-10 upozorňuje na některé blízké diagnózy, které se s diagnózou F91 mohou překrývat a suplovat, nebo ji plně nahrazovat jako přesnější. Poruchy chování se totiž vyskytují i při dalších obtížích, jako jsou: F20 – schizofrenie, F30 až 39 – poruchy nálady, F84 – pervazivní vývojové poruchy, F90 poruchy chování spojené s hyperkinetickými poruchami, F 92 poruchy chování spojené s poruchami emocí.

2.2.2 Sociální klasifikace poruch chování

Z hlediska společenské závažnosti můžeme poruchy chování rozdělit dle stupně jejich nebezpečnosti pro společnost na disociální, asociální a antisociální. S tímto dělením se můžeme setkat ve většině speciálně pedagogické literatury.

Disociální chování můžeme charakterizovat jako nespolečenské, nepřiměřené způsoby chování a jednání. Jedná se o drobné společenské odchylky, které nejsou pro společnost zatím závadné. V případě včasného objevení, spolehlivého rozpoznání příčin, které k nežádoucímu chování vedou, lze často dosáhnout korekce chování. Korekce se dá zvládnout vhodnými pedagogickými postupy v prostředí školy, rodiny a není tedy nutná další spolupráce s odborníky. K typickým projevům disociálního chování patří vzdorovitost, lhaní, neposlušnost a vulgarita. Často tyto poruchy mohou souviset s určitým vývojovým obdobím, například s nástupem do nové školy, obdobím pubescence, nebo se může jednat o signál možného negativního vývoje jedince. Také se může jednat o symptomy spojené s různými dysfunkcemi. Tyto kázeňské přestupky v mnoha případech bývají úmyslné a opakující se. Velký vliv na disociální projevy v chování má sociální mikroprostředí. Přesto, že projevy disociálního chování nejsou příliš markantní, je nutné věnovat jim náležitou pozornost a nepřehlížet je, aby nevzniklo riziko případného dalšího rozvoje poruchy (Hutyrová, 2019, s. 89).

Asociální chování má již výrazný dopad na sociální vztahy jedince. Je v rozporu se společenskými normami a morálkou, ale ještě zde nejsou překračovány právní normy. Sociální citění jedinců je v tomto případě nedostatečné, nebo úplně chybí. Projevy asociálního chování mají trvalejší a vzestupnější charakter a velmi často ústí v závažnější formy poruch chování. Mezi formy asociálního chování se řadí záškoláctví, útěky, toulky, patologické hráčství, demonstrační sebepoškozování, zneužívání psychoaktivních látek a toxikomanii. Důsledky tohoto chování jsou závažné především pro samotného nositele. Tyto formy chování již ve většině případů nelze zvládnout bez nezbytné intervence specialistů a speciálních institucí. Intervenci poskytují především poradny, terapeutická pracoviště a léčebny (Blažek, 2019, s. 13).

Antisociální chování je patologické chování, které kromě morálních a sociálních norem porušuje i právní normy. Svými důsledky poškozuje společnost i jedince, ohrožuje nejvyšší hodnoty včetně lidského života. Podkladem je vždy navršení předcházejících problémů. Je výjimkou, aby jedinec okamžitě propadl asociálnímu chování. Mezi formy antisociálního chování patří vystupňované násilí, agresivita, terorismus, organizovaný zločin, trestná činnost související s toxikomanií a další trestná činnost jako je krádež, loupež, vandalství,

sexuální delikt a vražda. V těchto případech je nutná náprava chování, na které se podílí řada institucí v resortu spravedlnosti, zdravotnictví a speciálně pedagogické instituce. Asociální chování není možné řešit ambulantně. Náprava je velmi obtížná a často se objevují recidivy. Je nutné komplexní působení na celou osobnost jedince. K tomuto účelu slouží především zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy, léčebny, vězení. Tento typ chování dětí a mládeže je v některých publikacích označován pod pojmem prekriminalita, delikvence, nebo juvenilní delikvence (Divoká, 2017 s. 21).

2.2.3 Klasifikace mravně vadné mládeže z přelomu 19. a 20. století

Mezi české průkopníky diagnostiky mravně vadné mládeže patřil Alois Zikmund. Na přelomu 19. a 20. století zveřejnil svoji klasifikaci mravně vadné mládeže. Dle stupně inteligence, druhu poruchy a stupně vychovatelnosti rozdělil mravně vadnou mládež do tří kategorií.

Mládež mravně ohrožená – mravně ohrožené děti nejsou mravně narušené, ale jsou výrazně ohroženi například patologickým rodinným prostředím.

Mládež mravně narušená – vybočilá mládež, která se přechodně dopouští špatných činů pod vlivem slabosti charakteru, nebo vlivem navádění druhé osoby, a tak z mravního života více nebo méně vybočuje.

Mládež vadná v užším slova smyslu, která se dá jen těžko převychovat. Jedinci mají vydatné sklony k asociálním, nebo antisociálním činům. Jsou to buď agresivní zločinci, kteří omezují práva druhých a poškozují živé bytosti, nebo neživé objekty. Nebo jsou to nenapravitelní povaleči a lenoši, kteří nemají zájem o práci (Zikmund, 1930, s. 32).

Alois Zikmund rozlišoval dvě základní příčiny mravní poruchy. První z nich je endogenní, které mají svůj původ v dědičnosti a psychických příčinách. Dále pak exogenní, kterými jsou sociálně patologické jevy ve společnosti, nebo špatná funkce rodiny. Pokud budeme pátrat v literatuře po etiologii poruch chování, narazíme na endogenní a exogenní příčiny vzniku

poruch chování i v novodobé literatuře. S touto etiologií pracuje například Hutyrová (Hutyrová, 2019, s. 74-80).

3 Diagnostika v etopedické praxi tak jak ji známe dnes

3.1 Vymezení diagnostického procesu

K diagnostice v etopedii používáme obecné diagnostické metody aplikované na potřeby etopedie, jejichž účelem je získat poznatky o jedinci se speciálními vzdělávacími potřebami. Jsou to anamnéza, rozhovor, pozorování, dotazník, testové metody, sociometrické metody, zjišťování úrovně školních dovedností a další.

Diagnostika v etopedii je zpracována jak v oblasti klinické, tak i teoretické. Diagnostiku lze z hlediska času členit na vstupní, průběžnou a výstupní, nebo také na krátkodobou a dlouhodobou. V diagnostických ústavech se diagnostikou zabývá řada pracovníků od zdravotnického personálu až po speciální pedagogy. Speciální pedagog je součástí multidisciplinárního týmu s několika dalšími odborníky, jako je lékař, psycholog nebo sociální pracovník.

Ucelená diagnostika v etopedii představuje náročný, koordinovaný proces, který svým obsahem překračuje rámec speciální pedagogiky – etopedie. Diagnostika je obecně poznávacím procesem, jehož cílem je co nejdokonalejší poznání jedince, všech jeho důležitých znaků a charakteristik, jejich vzájemné vztahy a souvislosti. Diagnostický proces žádá systematický přístup a hloubkovou analýzu všech dokumentů. Speciální pedagog při analýze dostupných dokumentů se opírá o zprávy z lékařských vyšetření, výsledky psychologické diagnostiky, hodnocení pedagogů, záznamy orgánů sociálně-právní ochrany dětí. Speciální pedagog na základě analýzy těchto dokumentů získá podklad pro formulaci reedukačních cílů, postupů a metod práce s jedincem. Komplexní přístup odborného týmu, všestrannost při analýze speciálních vzdělávacích potřeb, zohlednění etiologie, individuální přístup jsou základní pilíře pro stanovení speciálněpedagogické diagnózy (Svoboda, 2015, s. 14).

Výsledkem diagnostického procesu je diagnóza, která vychází z pozorování a rozpoznávání symptomů. Je tak stanoven výsledný rozsah defektu, jeho intenzita a struktura. Speciální pedagog může následně doporučit konkrétní metodu, techniku a formu reedukace a resocializace.

Stanovení diagnózy a definitivní určení poruchy chování spadá výhradně do lékařského oboru psychiatrie. Psychiatrická diagnostika vychází z analýzy zdravotní a sociální anamnézy, z vyhodnocení získaných informací a vlastního psychiatrického vyšetření. Zvláštní postavení v tomto procesu má psychologické vyšetření, které je v častých případech pro stanovení diagnózy nezbytné. Provádí se samostatně, nezávisle na psychiatrickém vyšetření (Vacek, 2017, s. 138).

3.2 Diagnostické metody a techniky ve speciální pedagogice – etopedii

Speciálně pedagogickou diagnostiku realizuje speciální pedagog při své poradenské činnosti, v procesu reedukace, v procesu rehabilitace a při vytváření kompenzačních strategií. V systému speciálně pedagogické diagnostiky existuje celá škála možností, jakým způsobem lze poznávat individuální zvláštnosti osobnosti člověka. K základním diagnostickým metodám, které speciální pedagog ve své praxi využívá, řadíme: anamnézu, rozhovor, pozorování, dotazník, testy, analýzy výsledků činnosti, techniku dokončování vět, techniku psaní příběhů, kresebné techniky, koláč radosti a starostí a další (Janderková, 2018, s. 11).

Pozorování je nejčastěji využívaná metoda pedagogické diagnostiky. Rozlišujeme mezi volným (orientačním) pozorováním, kdy pozorovatel je upoután určitým jevem. Takové pozorování nepodléhá pravidlům, jelikož není určen předmět pozorování. Opakem je záměrné (systematické, kontrolované) pozorování, které je vymezeno předem daným rozvrhem nebo plánem. Pozorujeme-li žáka za účelem získání diagnostiky, je zapotřebí si stanovit, co přesně budeme sledovat. Stejně tak je dobré stanovit si otázky, které nás zajímají, co vlastně chceme pozorovat (Jak osoba reaguje na určitý konkrétní podmět? V čem spočívá chyba, již se při práci dopustil?), případně si stanovit dílčí projevy chování, které chceme pozorovat (např. emocionální reakce, vytrvalost při řešení úkolu a další). Je vhodné si průběžně zaznamenávat, co jsme pozorovali a výsledky našeho pozorování. Někdy provádíme záznam během pozorování, někdy po realizaci. V průběhu pozorování může působit rušivě a nevhodně. Provádění záznamu má bezprostředně po kontaktu má svá negativa. Ta spočívají v koncentraci a paměti diagnostika. Jako vhodnou

pomůcku při pozorování lze použít záznamový arch. Jeho podoba může být různá a to s ohledem na sledovaný jev (srov. Kaleja, 2013, s. 62, Vacek, 2017, s. 142, Katalog podpůrných opatření, *Vybrané metody pedagogické diagnostiky* [online]).

Další diagnostickou metodou je rozhovor, představující verbální komunikaci s jasným cílem získat materiál pro stanovení diagnózy. Řadí se mezi náročné diagnostické postupy, vyžadující preciznost a profesionální přístup. Rozhovor z hlediska cílů dělíme na diagnostický, výzkumný, poradenský a terapeutický. Dále rozlišujeme rozhovor volný, nebo řízený. Mezi základní postupy vedení rozhovoru patří kladení převážně otevřených otázek, které nevedou k jednoslovné odpovědi. Při kladení otázek zpravidla postupujeme od otázek obecných ke konkrétnějším. Někdy se vyplatí obecné a konkrétní otázky střídat, zvláště v případě, kdy odpovědi jsou náročné a vyžadují více úsilí.

Specifickým typem rozhovoru je anamnestický rozhovor, při němž zjišťujeme údaje o minulosti nově přichozího klienta. Věnovat čas anamnestickému rozhovoru po příchodu klienta nám může zásadně ulehčit následující práci. Anamnestické údaje sbíráme z více zdrojů – od zákonných zástupců, žáka, učitelů a dalších pedagogických pracovníků (srov. Vacek, 2017, s. 144, Katalog podpůrných opatření, *Vybrané metody pedagogické diagnostiky* [online]).

Analýza výsledků činnosti. Jedná se o hodnocení písemných prací, výtvarných činností, výsledků různých zájmových činností a dalších výsledků v rámci výchovně vzdělávacího procesu. Na práce žáků můžeme nahlížet pouze optikou množství chyb, jichž se dopustil, ale můžeme si také klást další související otázky. Například v čem chyby spočívaly a jak se jich příště vyvarovat. Rozbor výsledků činnosti dává informace o stupni osvojení poznatků, návyků a zručnosti. Při detailní analýze jeho práce si ovšem můžeme uvědomit, k jakým pokrokům klient dospěl a kde se objevila stagnace. Pomocí této metody zjišťujeme zájmy, profesní orientaci, chování a přístup v daném kontextu. Jako vhodný specifický diagnostický nástroj pro tyto účely můžeme využít portfolio klienta (srov. Vacek, 2017, s. 151, Katalog podpůrných opatření, *Vybrané metody pedagogické diagnostiky* [online]).

Poslední metodou, kterou budeme reflektovat, je technika dokončování vět a technika psaní příběhů. Tato technika staví na předpokladu, že lidé mají tendenci promítat do určitých

podmětů svoje postoje, názory a pocity. Diagnostik se přímo neptá klienta, co si myslí a jaké má pocity, ale předloží mu materiál, pomocí něhož se k tématu nepřímo vyjádří. Dotazovaný tak reaguje na základě vlastních zkušeností, přání, zájmů apod. Mezi tyto techniky patří například dokončování započatých příběhů. Obdobou techniky dokončování vět je technika psaní příběhů. I tato technika slouží jako doplňující nástroj v procesu diagnostiky. Odráží stupeň intelektu, prostředí, ze kterého jedinec pochází i životní perspektivu (Kaleja, 2013, s. 66).

4 Systém poradenské péče pro děti a mládež s poruchami chování v české republice

V dnešní době se rodičům nabízí celá škála zařízení, která se zabývají poradenskou péčí pro děti a mládež s poruchami chování. Pro rodiče je velmi výhodné, když mohou hned při prvních příznacích problémového chování spolupracovat s třídním učitelem. Pokud se spolupráce v této rovině z jakéhokoliv důvodu nedaří, může rodič využít nejrozšířenější a nejdostupnější intervenci, kterou je výchovný poradce na každé základní škole. Dalšími odborníky, kteří řeší výchovné problémy dětí a mládeže na půdě školy jsou metodik prevence rizikového chování, školní psycholog a speciální pedagog. Svoji nezastupitelnou roli sehrává také vedení škol, mnohdy i ostatní pedagogové, kteří se na poradenství a intervenci podílejí (Kachlík, 2016, s. 109).

Školní metodik prevence rizikového chování se zabývá primární prevencí v oblasti sociálně patologických jevů a tvoří specifické preventivní programy pro děti. Všechny standardní činnosti školního metodika prevence jsou vymezeny ve vyhlášce č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních, ve znění pozdějších předpisů. Školní metodik prevence se snaží zvyšovat všeobecnou informovanost mezi rodiči, učiteli a žáky tak, aby byla zajištěna maximální prevence patologických jevů. Úzce spolupracuje s třídními učiteli, které informuje o problémech týkajících se sociálně patologických jevů ve třídních kolektivech. Podporuje vytváření zdravého klima ve třídě i škole. Snaží se o vyhodnocování varovných signálů, jež jsou spojeny s projevy rizikového chování dětí a mládeže a poskytuje poradenskou činnost (Procházka, 2019, s. 74).

Dalším pracovníkem školního poradenského pracoviště je školní psycholog. Stejně jako školní speciální pedagog se zabývá především včasnou identifikací žáků s potřebou podpůrných opatření a vytvářením strategií a postupů vedoucích k odstranění či zmírnění výukových problémů. Poskytuje rovněž krizovou intervenci. Školní psycholog může ve škole působit v individuálním kontaktu s dětmi nebo pracovat s celým třídním kolektivem. Psychologové mnohdy plní svoji roli i ve více školách najednou. Efektivní se jeví působení školního psychologa na škole pouze několik dní v týdnu. Na rozdíl od psychologa ve školském poradenském zařízení nemůže školní psycholog uskutečňovat

psychologickou diagnostiku za účelem vytvoření doporučení k integraci žáka vedoucí k finanční částce se vzděláváním žáka normativně svázané. Při dobré komunikaci s pedagogickým sborem však může sehrát významnou roli nejen v podpoře vzdělávání samotných žáků, ale může přispět k celkově pozitivnímu klimatu školy. (Katalog podpůrných opatření, *Školní psycholog* [online]).

Školy i rodiny mohou také využívat služeb pedagogicko-psychologické poradny. Toto školské poradenské zařízení, poskytuje bezplatně odborné psychologické a speciálně pedagogické služby dětem, mládeži, jejich rodičům a učitelům na všech stupních škol, tedy od mateřských až po střední školy. Nabízí v první řadě diagnostiku poruch učení a specifických poruch chování. Objednat dítě do poradny mohou rodiče či zákonní zástupci. Podnět může vznést i škola, kam dítě dochází. Škola před samotným vyšetřením u dítěte vytvoří plán podpory vyplývající z jeho obtíží. Pokud plán nebude dostatečný nebo nenaplní očekávání školy a rodiny, je žák doporučen do školního poradenského zařízení. Poradny nabízejí konzultace rodinám a žákům s výchovnými problémy. Poradny nadále zajišťují metodické vedení metodiků primární prevence a organizují vzdělávání výchovných pracovníků ve školách (Slowík, 2022, s. 80).

Pokud škola nenastaví účinná opatření, která by vedla ke zlepšení chování žáka nebo dojde k závěru, že už si s problémovým žákem neporadí, může se obrátit na orgány sociálně-právní ochrany dětí. Další možností je návštěva žáka ve středisku výchovné péče.

Středisko výchovné péče je školské zařízení preventivně výchovné péče, které poskytuje intervence dětem s rizikem, nebo s projevy poruch chování a negativních jevů v sociálním vývoji, dětem propuštěným z ústavní výchovy při jejich integraci do společnosti, případně zletilým osobám do ukončení přípravy na budoucí povolání, nejdéle však do 26 let. Služby, které středisko poskytuje, jsou vymezeny v zákoně č. 333/2012 Sb. Jsou to služby poradenské, terapeutické, diagnostické, vzdělávací, speciálně pedagogické, psychologické, výchovné a sociální a informační. Služby se poskytují ambulantní, internátní, nebo terénní formou. Středisko výchovné péče poskytuje pomoc zejména v případech výskytu školních, rodinných či psychických problémů, zneužívání návykových látek, gamblerství a dalších asociálních projevů. Nabízí klientům pomoc, radu nebo systematickou péči při zachycení

výchovných problémů, rozvíjí spolupráci s rodinou, poskytují poradenství pedagogům a úzce spolupracují s kmenovou školou dítěte. Pobyť ve středisku je dobrovolný a je možný pouze na základě písemné dohody se zákonnými zástupci dítěte (srov. Kachlík, 2016, s. 110, Kaleja, 2013, s. 33).

Orgány sociálně-právní ochrany dětí (dále jen „OSPOD“) poskytují odborné poradenství pro děti a mládež. Nabízí sociálně-výchovné činnosti a podporují děti vyžadující okamžitou pomoc. Sociálně právní ochrana dětí se poskytuje bezplatně. OSPOD se o děti s poruchami v chování zajímá především na základě informací ze strany školy, policie nebo šetření v sociálně ohrožených rodinách. Zaměstnanci OSPOD připravují podklady pro soudy v případě předběžných opatření nebo návrhu na umístění dítěte do ústavní péče. Potýkají se především s těmito problémy: záškoláctví, krádeže, agresivní chování dětí ve škole, experimentování s drogami. V rámci orgánu sociálně-právní ochrany dětí, konkrétně na obecních úřadech obcí s rozšířenou působností a na obecních úřadech působí kurátor. S kurátorem se mohou setkat děti, které mají nařízenou ústavní výchovu nebo uloženou ochranou výchovu a děti, které bydlí s rodiči, ale u nichž je riziko ohrožení nebo narušení a vyskytly se u nich projevy poruch chování. Kurátor je specializovaný sociální pracovník, který na základě diagnostické činnosti a ve spolupráci s dalšími institucemi poskytuje sociální služby. Zároveň poskytuje, doporučuje, případně zprostředkovává sociální, právní a psychologickou pomoc osobám, kterým hrozí bez pomoci společnosti sociální vyloučení a propadnutí se do chudoby, z důvodu jejich tíživé životní situace. Pracovníci OSPOD při práci s rodinami využívají jednu z metod sociální práce – případovou konferenci. Cílem je společné setkání a diskuse všech osob, které se podílejí na péči o dítě s výchovnými potížemi. Případové konference se účastní zástupce školy, OSPOD, zákonný zástupce dítěte, dítě nebo mladistvý, pracovník střediska výchovné péče nebo školského poradenského zařízení (srov. Bělík, 2017, s. 44, Hurychová, 2022, s. 181).

O zprostředkování účinného a společensky prospěšného řešení konfliktů spojených s trestnou činností usiluje probační a mediační služba. Úzce spolupracuje s orgány sociálně-právní ochrany dětí a s orgány činných v trestním řízení Tato služba pracuje na principu restorativní justice a snaží se, aby se věci vrátili do původního stavu. Poskytuje poradenství a pomoc oběti i obviněnému. Obviněného může kontrolovat a sledovat jeho chování a vést

ho ke změnám v jeho pohledu na život. Může navrhnout sankce a alternativní tresty (Bělík, 2017, s. 67).

Další možností, kde se děti s poruchami chování mohou realizovat, získat informace a předejít tak rizikovým situacím, jsou nízkoprahová zařízení pro děti a mládež. Jedná se o sociální službu poskytovanou podle zákona č. 108/2006 Sb. Poskytují ambulantní, popřípadě terénní služby dětem ve věku od 6 do 26 let ohroženým společensky nežádoucími jevy. Koncept těchto sociálních služeb jako nízkoprahových je z hlediska interakčního a intervenčního sociální analogií k pojmu bezbariérovosti z hlediska architektonického. V obou případech jde o vyjádření respektu ke specifickým potřebám určité skupiny osob (Jedlička, 2004, s. 376).

5 Ústavní výchova pro děti s poruchou chování

Nedílnou a důležitou součástí systému zabezpečujícího péči o děti jsou formy náhradní výchovné péče, mezi které patří také ústavní výchova. Pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy jsou určeny dle zákona č. 109/2002 Sb. diagnostické ústavy, dětské domovy, dětské domovy se školou a výchovné ústavy.

Diagnostický ústav

Diagnostické ústavy jsou státní zařízení, které spravuje MŠMT ČR. Poskytují komplexní péči dětem na základě rozhodnutí soudu, nebo na základě žádosti zákonného zástupce. Dobrovolný pobyt na základě žádosti zákonného zástupce předpokládá trojstrannou dohodu mezi vedením ústavu, zákonným zástupcem a klientem samotným. Diagnostický ústav plní podle potřeb dítěte následující úkoly.

Diagnostické – vyšetření úrovně dítěte formou pedagogických a psychologických činností.

Vzdělávací – v rámci tohoto vyšetření se zjišťuje úroveň dosažených znalostí a dovedností, stanovují a realizují se specifické vzdělávací potřeby v zájmu rozvoje osobnosti dítěte.

Terapeutické – směřují k nápravě poruch v sociálních vztazích a v chování dítěte.

Výchovné a sociální – vztahující se k osobnosti dítěte, k jeho rodinné situaci a nezbytné sociálně-právní ochraně dětí, dále dle potřeby zprostředkovává zdravotní vyšetření dítěte.

Organizační – souvisí s umístěním dětí do zařízení v územním obvodu diagnostického ústavu vymezeném MŠMT, popřípadě i mimo územní obvod, v případě návrhu na nařízení předběžného opatření spolupracuje s orgánem sociálně-právní ochrany dětí.

Koordinační – směřující k prohloubení a sjednocení odborných postupů ostatních zařízení v rámci územního obvodu diagnostického ústavu.

Do diagnostického ústavu se dítě umísťuje na dobu zpravidla osmi týdnů. Diagnostický ústav zpracovává komplexní diagnostickou zprávu s návrhem specifických výchovných a vzdělávacích potřeb v zájmu rozvoje osobnosti. Tuto zprávu dále předává s dítětem do následného zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy. Při umísťování dítěte se dbá na jeho umísťení co nejbližší bydlišti zákonných zástupců, pokud tím nebude ohrožen mravní vývoj dítěte (§5 zákona č. 109/2002 Sb., ve znění pozdějších předpisů [online]).

V současné době dle databáze MŠMT ČR je u nás v provozu 13 diagnostických ústavů pro děti a mládež (MŠMT ČR, *Databáze ústavní výchovy* [online]).

Dětský domov se školou

Dětský domov se školou je druh školského zařízení zajišťující péči o děti s nařízenou ústavní výchovou pro závažné poruchy chování, nebo pro děti, které potřebují vzhledem ke své přechodné nebo trvalé duševní poruše odpovídající výchovně léčebnou péči. Dále pak pro děti s uloženou ochranou výchovou a pro nezletilé matky, které mají nařízenou ústavní nebo uloženou ochrannou výchovu. Děti těchto nezletilých matek jsou zde umísťeny také. Do dětského domova se školou jsou umísťovány děti ve věku od šesti let do ukončení povinné školní docházky. Povinnou školní docházku žáci vykonávají ve škole, která je součástí dětského domova. Pokud pomínou důvody pro zařazení žáka do školy zřízené při dětském domově, může být žák zařazen do školy, která není součástí dětského domova se školou (Kachlík, 2016, s. 111).

Výchovný ústav

Péči o děti a mládež s nařízenou ústavní a uloženou ochrannou výchovou, se závažnými poruchami chování zajišťují výchovné ústavy. Zařízení poskytují výchovnou, vzdělávací, sociální a hmotnou péči dětem a mladistvým, kterou by jinak poskytovali rodiče nebo jiné osoby zodpovědné za výchovu. Výchovné ústavy přijímají děti ve věku od patnácti do osmnácti let, popřípadě do devatenácti let. Do výchovného ústavu může být umísťeno i dítě starší dvanáct let s uloženou ochrannou výchovou, u kterého se vyskytly velmi závažné poruchy chování. Do výchovného ústavu jsou děti a mladiství umísťováni na základě rozsudku soudu, který jim nařídil ústavní výchovu, na základě soudního usnesení

o předběžném umístění v ústavu, nebo po dohodě s rodiči. Svěřenci jsou zde rozmístěni do výchovných skupin, jež obvykle odpovídají jejich zařazení do vzdělávacího programu. Jsou zřizovány zvlášť pro dívky a zvlášť pro chlapce. Samostatně jsou také zřizovány skupiny pro děti s uloženou ochrannou výchovou a také skupiny pro nezletilé matky s dětmi (srov. Kachlík, 2016, s. 111, § 14 zákona č. 109/2002 Sb.).

6 Platný legislativní rámec pro vzdělávání žáků s poruchou chování

Jedním ze základních legislativních rámců pro vzdělávání žáků s poruchami chování je školský zákon. Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání. Tento zákon ustanovuje obecné podmínky pro vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami.

Ústavní výchova se řídí zákonem č. 89/2012 Sb. Její výkon se následně realizuje ve školských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy, které lze nalézt v zákoně č. 109/2002 Sb. V tomto zákoně je definován účel a působnost školských zařízení pro výkon ústavní výchovy nebo ochranné výchovy a pro preventivně výchovnou činnost, kterou vykonávají diagnostické ústavy, dětské domovy, dětské domovy se školou, výchovné ústavy a střediska výchovné péče. Jsou zde definovány také práva a povinnosti dětí, které jsou v těchto ústavech umístěné. Ústavní výchovu nelze zaměňovat s ochrannou výchovou, což je ochranné opatření dle zákona č. 40/2009. Ukládání ochranné výchovy upravuje následně zákon o soudnictví ve věcech mládeže č. 218/2003 Sb. Mezi ochranné opatření patří například i zabezpečovací detence či ochranné léčení.

Dalším dokumentem, který určuje a doplňuje organizaci vzdělávání a uvádí pravidla pro udělování výchovných opatření je vyhláška č. 48/2005 Sb., o základním vzdělávání a některých náležitostech plnění školní docházky, ve znění pozdějších předpisů. V § 17 jsou uvedena výchovná opatření, která mohou udělit ředitel školy a třídní učitel. Při porušení povinností stanovených školním řádem lze žákovi udělit napomenutí třídního učitele, důtku třídního učitele, nebo důtku ředitele školy (§ 17 vyhlášky č. 48/2005 Sb., [online]).

Vyhláška č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních, ve znění pozdějších předpisů určuje podmínky pro poskytování psychologických, nebo speciálně pedagogických služeb. § 1 vyhlášky definuje, komu jsou tyto služby poskytovány. V § 2 je definován účel a obsah poradenských služeb, které by měly přispívat k rozvoji dítěte a také k prevenci sociálně patologických jevů. V § 3 rozlišuje dva základní typy školských poradenských zařízení, a to: pedagogicko-psychologickou poradnu a speciálně pedagogické centrum a popisuje jejich činnost.

Dále definuje činnost školního výchovného poradce, školního metodika prevence, školního psychologa a školního speciálního pedagoga (vyhláška č. 72/2005 Sb., [online]).

Vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami upravuje také vyhláška č. 27/2016 Sb., o vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami a žáků nadaných, ve znění pozdějších předpisů. Vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami se uskutečňuje s využitím podpůrných opatření. Podpůrnými opatřeními při vzdělání žáků se zdravotním postižením (poruchou chování) se rozumí využití speciálních metod, postupů, forem a prostředků vzdělávání, zařazení předmětů speciálně pedagogické péče, poskytování pedagogicko-psychologických služeb, zajištění asistenta pedagoga, snížení počtu žáků ve třídě nebo jiná úprava organizace vzdělávání zohledňující speciální vzdělávací potřeby žáka (vyhláška č. 27/2016 Sb., [online]).

Vyhláška č. 438/2006 Sb., kterou se upravují podrobnosti výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy ve školských zařízeních, ve znění pozdějších předpisů. Tato vyhláška upravuje provoz a činnosti těchto zařízení, přestupy dětí, ale definuje také umístování dětí se závažnými poruchami chování - § 10 a umístování dětí s extrémními poruchami chování - § 11. Ve vyhlášce je také uvedeno, že do výchovných ústavů nebo specializovaných oddělení na výchovně léčebnou péči pro děti s extrémními poruchami chování jsou děti umístovány jen na nezbytně nutnou dobu (vyhláška č. 438/2006 Sb., [online]).

7 Vývoj péče o mravně vadnou mládež

7.1 Vývojová stádia postavení člověka s postižením ve společnosti

Důležitou otázkou dějin etopedie i dějin speciální pedagogiky obecně je vývoj vztahu společnosti k osobám s postižením. Jednotlivé historické přístupy společnosti vůči osobám s poruchou chování či s různými sociálně patologickými jevy se lišily, vždy v závislosti na normalitě společnosti. V úzké návaznosti na dílčí historická období se pak měnily i názory na životaschopnost a uplatnitelnost těchto osob. Dle tzv. Sovákovy periodizace dějin se jedná o stádium:

Represivní – které je typické pro raně historickou společnost, kdy se lidí s postižením společnost zbavovala odložením, opuštěním, či zabitím, a to z důvodu neschopnosti se o tyto jedince postarat, popřípadě věnovat těmto jedincům dostatek péče, aniž by tímto nebyla ohrožena životaschopnost ostatních členů společenství.

Zotročování – pro toto stádium je typické otrokářské využívání osob s postižením do doby, než se prosadila monoteistická náboženství.

Charitativní – toto stádium nastupuje s upevněním křesťanství. Postoje ochrany a pomoci vůči lidem s postižením zaujímal především církve v kláštorech a hospicích.

Renesanční humanity – společnost v době novověku hledala k lidem s postižením jakýsi lidský přístup, kdy nešlo jen o pomoc, aby postižený mohl kvalitně přežívat, ale také aby dokázal ve společnosti žít kvalitně a naplno.

Rehabilitační – pro toto období je typické zakládání ústavů léčebně – výchovného charakteru. Rehabilitace ve významu znovu uschopnění se v období přelomu 19. a 20. století nesla v duchu segregace. V tomto stádiu se prosazují tendence k organizaci speciální přípravy osob s postižením ve vztahu jejich uplatnění v pracovním procesu.

Socializační – toto stádium je spojené se zapojením osob se zdravotním postižením do společnosti v širším měřítku. Člověk se zdravotním postižením je prostřednictvím rehabilitace uschopňován k práci a ke společenskému životu.

Prevenční – toto stádium je zaměřeno na předcházení vzniku postižení, včetně snahy předcházet už riziku narození dítěte s vrozenou vadou (Sovák, 1986, s. 56).

Zajímavou polemiku s touto tradičně uznávanou periodizací přináší doc. Boris Titzl, který zdůvodňuje dva zásadní nedostatky Sovákova přístupu (Titzl, 2000, s. 5). První se týká jeho samotné struktury. Periodizace dle autora není konzistentní, „*tudíž není možné vyvodit míru pokroku podle jednotného znaku: V prvních čtyřech epochách je kritériem míra egoismu, resp. Altruismu ve vzájemných vztazích postižených a nepostižených. V pátém stádiu je měřítkem způsob ekonomické (pracovní) využitelnosti. Z šestého stádia se dá odvozovat prosazení lidských práv. Zdůraznění prevence v konečném stádiu naznačuje víru ve všemocnost jednotlivých speciálních věd o člověku*“

Druhý problém této periodizace je spojený s osvícenským pojetím pokroku společnosti ve smyslu jejího kontinuálního „zlepšování“. „*Dnes samozřejmě jest to otázka, zda se člověk stal skutečně dokonalejším a lepším – tj., z našeho hlediska zdravějším a hlavně altruističtějším.*“ (Vojtko, 2005, s. 6).

Titzl na základě toho také přichází s jiným konceptem periodizace, a to na základě „vývoje institucionálního“, kde navrhuje periodizovat vývojová stádia postavení člověka s postižením ve společnosti na stádium předinstitucionální a stádium institucionální. Stádium institucionální ještě dále člení na tři úseky:

1. Instituce ještě nejsou rozděleny dle cílových skupin a mají azylový charakter.
2. Instituce jsou již rozděleny dle cílových skupin a mají výchovný případně i léčebný charakter.
3. Tendence k odklonu od speciálních institucí k podpoře života postižených v neústavním prostředí.

Přičemž za hlavní časový předěl mezi prvním a druhým stádiem je považováno 13. století. Záměrné ustavování institucí dle cílových skupin se u nás počítá rokem 1786 a souvisí se vznikem pražského ústavu pro hluchoněmé (Vojtko, 2005, s. 10-11). V roce 1842 byla Jednotou pro blaho propuštěných káránců založena první instituce pro

mravně vadnou mládež. Sídliila v Praze a jmenovala se Vychovatelna u Dobrého pastýře (Doležal, 1935, s. 11).

7.2 Počátky institucionální péče o mravně vadnou mládež

Počátky péče o osoby mravně vadné, obtížně vychovatelné a mravně narušené můžeme v českých zemích datovat přibližně od konce 17 století. Tyto ústavy zpočátku měly většinou pouze segregáčnÍ a ochranný charakter. Ústavy sloužily především k nápravě potulných žebráků a byly určeny především pro práce schopné jedince, kteří v nich měli odvyknout toulání a žebrání. Tyto ústavy se nazývaly Zwangsarbeitshäuser – donucovací pracovny. Nejstarší donucovací pracovna v Čechách se nacházela od roku 1674 v Praze. V tomto ústavu byli chovanci vedeni k práci, kdy cílem byla převýchova těchto zahálejších a lenošivých osob v pracovité občany. Bohužel zde ještě nebyli segregováni práci se vyhýbající „povaleči“ od potulných delikventů, kteří páchali trestnou činnost. Z tohoto důvodu nebylo nastavení nápravné péče optimální. První ústav, který byl určen pouze pro „zahálejší lenochy“ vznikl až v roce 1739 (Zeitschrift für sudetendeutsche Geschichte, [online]).

V polovině 18. století začaly vznikat i donucovací pracovny pro děti, kterým se říkalo Spinnhäuser – přádelní školy. Přádelní školy nebyly zřizovány státem. Vznikaly především za podpory šlechty, která si tak vychovávala budoucí zaměstnance do svých textilních manufaktur. Jedna z prvních dětských manufaktur vznikla v Bělé pod Bezdězem v roce 1765 za podpory hraběte z Valdštejna a hraběte Kinského (Bělina a kol., s. 258).

Významným člověkem, který zavedl do nápravy mravně vadné mládeže prvky výchovy, byl Johann Heinrich Pestalozzi (1746-1827). Hlásal zásady „výchova všem“ a „výchovou je nutno odkrýt zárodky dobra“. Tato výchova byla založena na modelu rodinného života. V roce 1774 založil v Neuhofo ochranovnu – Rettunghaus (Neuhof Geschichte [online]). Ochranovna se stala východiskem a příkladem péče pro opomíjené, duševně a mravně zanedbané děti. Reformátorské myšlenky Pestalozziho položily základ sociální i speciální pedagogice. Byl vzorem pro zakládání ústavů tohoto druhu,

kteře se budovaly od první poloviny 19. století v západních zemích, zvláště ve Švýcarsku, Francii, Německu a Anglii (Doležal, 1935, s. 7).

V Praze od roku 1836 pečoval o mladistvé chlapce a starší osoby vracející se z výkonu trestu zpět do občanského života hrabě z Hohensteinu se skupinou dobrovolníků. Výsledkem jejich práce bylo založení spolku Jednota pro blaho propuštěných káránců. Spolek byl založen 7. října 1838. Prvním čestným předsedou byl hrabě Karel z Chotkova a Vojína, jenž v roce 1832 založil v Praze také první mateřskou školu (Doležal, 1935, s. 11). V roce 1842 byla Jednotou pro blaho propuštěných káránců založena první instituce pro mravně vadnou mládež. Sídlila v Praze a jmenovala se Vychovatelna u Dobrého pastýře. Byla zde zajištěna pravidelná výuka v ústavní škole a poprvé zde byla navržena koncepční diagnostika mravně vadné mládeže (Zeman, 1936, s. 25).

Od konce 19. století a počátku 20. století byly k výchově mravně vadné mládeže budovány polepšovny, pro které byl typický hromadný model výchovy. Tyto polepšovny se postupně ve 20. letech přeorganizovaly na vychovatelny. Po vzniku Československa a s rozvojem pedagogiky, byly v ústavech postupně zaváděny tzv. rodinné skupiny, v nichž byla praktikována rodinná výchova pod vedením pěstouna. Všechny vychovatelny a polepšovny zanikly po roce 1948, kdy péče o mravně vadnou mládež byla centralizovaně řízena státem. Z některých polepšoven se staly výchovné ústavy, které fungují dodnes. V následujícím přehledu uvádím významné ústavy pro mravně vadnou mládež, které v Čechách vznikly na přelomu 19. a 20. století.

Ochranovna v Černých polích u Brna. Tuto ochranovnu založila Ochranná jednota pro zanedbanou mládež v roce 1847. Zařízení bylo určeno pouze pro chlapce z Moravy a Slezska. Jeho kapacita byla patnáct míst. V roce 1852 byla zřízena pobočka v Plavči, kde bylo umístěno dalších deset chlapců (Doležal, 1935, s. 11). Zdejší výchovný systém vycházel z rodinného života. Výchovu a vyučování měl na starosti „domácí otec“ (Pek, 1885, s. 8).

Vychovatelna pro opuštěnou mládež v Modletíně. V této vychovatelně žilo od roku 1869 pouze sedm sirotků, které vychovával Slavibor Breüer podle celé řady zásad a metod,

z nichž jedna vedla k vegetariánství. Již v roce 1881 se Breüer vydal s chovanci do Srbska, kde všichni vstoupili do kláštera (Zeman, 1939, s. 27).

Vychovatelna hlavního města Prahy v Libni. Vychovatelna byla založena 1. 9. 1883 z popudu městského zastupitele Vojty Náprstka a profesora Josefa Šauera z Agenburgu pro 70–80 mravně zanedbaných chlapců zpočátku pouze ve věku od deseti do patnácti let. Mezi lety 1883 a 1933 byli do ústavu přijati celkem 1004 chovanci. Věk a počet chovanců je zpracován v následující tabulce 1.

8 let	9 let	10 let	11 let	12 let	13 let	14 let	15 let	16 let	17 let	18 let
3	8	37	95	138	205	155	196	122	36	9

Tabulka 1: Počet přijatých chovanců ve vychovatelně v Libni dle věku (Doležal, 1935, s. 32).

Správcem byl ustanoven Leopold Pek, který v ústavu zavedl pravidelné porady o mravním stavu chovanců a uplatňoval promyšlené výchovné prostředky na jednotlivé chovance. Byl si ale vědom svých omezených možností převýchovy, *...My vychovatelé nijak jsme netajili, že jsme si vědomi své malomoci, že bez vůle chovancovy nebo dokonce proti jeho vůli nemůžeme ani o vlas zvýšit jeho mravní hodnotu.* Vychovatelna byla umístěna v libeňském zámečku, odkud se v roce 1908 přestěhovala do Rokosku. Následně byla určena pro chlapce od osmi do šestnácti let a chlapci zde byli rozděleni do třech oddělení dle stupně mravního narušení (Srov. Zeman, 1930, s. 61, Doležal, 1935, s. 57, Zeman, 1939, s. 43).

Vychovatelna arcivévodkyně Alžběty okresu vinohradského a žižkovského. Ústav vznikl v roce 1884 jakožto soukromý převýchovný ústav. Jejím cílem byla náprava a vzdělání opuštěné a zanedbané mládeže. Určena byla pouze pro mladé chlapce do čtrnácti let. Součástí vychovatelny byla i dvoutřídní obecná škola. Chlapci, kteří byli z tohoto ústavu propuštěni, byli ještě nadále částečně finančně podporováni a dostávalo se jim i materiální zajištění v podobě výbavy. Ústav ukončil svoji činnost před první světovou válkou (Vychovatel, 1891, s. 143-146 [online]).

Dívčí ochravnova v Černovicích u Tábora. Ochravnova byla uvedena do provozu roku 1885 spolkem Ochrana opuštěných a zanedbaných dívek. Byla první dívčí ochravnou

opuštěných a zanedbaných dívek v Čechách. Finanční záležitosti ochrannovy spravoval pražský spolek, přesto musely pěstounky často vyprošovat různé milodary či přispívat ze svých prostředků. Ústav byl v průběhu let několikrát přejmenován. Nezanikl a existuje v Černovicích dodnes jako Výchovný ústav, středisko výchovné péče, střední škola a školní jídelna Černovice (Srov. Doležal, 1935, s. 16, Výchovný ústav, středisko výchovné péče, střední škola a školní jídelna Černovice, Historie do 1958, [online]).

Dívčí ochrannovna v Lobči u Kralup. Vznikla roku 1885 a i tato ochrannovna byla zřízena spolkem Ochrana opuštěných a zanedbaných dívek, který řídil ústav v Černovicích. Svoji činnost ochrannovna ukončila v roce 1932 (Doležal, 1935, s. 16).

Útulek svatého Josefa pro zpustlé a opuštěné dívky v Praze na Vinohradech. Útulek byl založen 8. června 1899 a byl určen pro mladé dívky do čtrnácti let. Dívkám byla poskytována výchova a možnost vyučit se nějakým řemeslem. Dívky z tohoto ústavu byly umisťovány do spolehlivých rodin nebo do služby (Srov. Doležal, 1935, s. 14, Dětský domov Pyšely, 1913–2013, [online]).

Královská česká zemská polepšovna a donucovací pracovna v Kostomlatech pod Milešovkou. Otevřena byla roku 1888 a byla první českou polepšovnou. Určena byla pro dívky ve věku od šesti do osmnácti let. Řízením ústavu byla pověřena Kongregace milosrdných sester svatého Karlo Boromejského. Dbalo se zde na školní vzdělání i na praktické dovednosti. Po vzniku Československé republiky se ústav přejmenoval a rozdělil na dva ústavy. Prvním ústavem byla Zemská vychovatelna pro dívky a druhým ústavem byla Česká zemská donucovací pracovna v Kostomlatech. Ústav v Kostomlatech je provozován i v současnosti. Dnes má název Výchovný ústav, dětský domov se školou, základní škola, střední škola a školní jídelna, Kostomlaty pod Milešovkou (Srov. Doležal, 1935, s. 18, Výchovný ústav, dětský domov se školou, základní škola, střední škola a školní jídelna, Kostomlaty pod Milešovkou, Charakteristika a struktura zařízení, [online]).

Moravská zemská vychovatelna v Uherském Hradišti. Byla nejstarší vychovatelnou na Moravě založenou roku 1888. Vychovávání zde byli mravně vadní chlapci do čtrnácti let. Ve vychovatelně mohlo být umístěno až 200 chlapců českého i německého původu. V ústavu existovalo oddělení pro nováčky, kde byli pozorováni. S vychovateli

spolupracoval lékař, který prováděl vstupní prohlídky. Na konci každého kalendářního roku byl vypracován tzv. psychologický profil chovance. Při výchově bylo přihlíženo k tomu, zda mravní porucha byla způsobena poruchou nervového systému, nebo vlivem prostředí (Pedagogické rozhledy, 1932/09, s. 249).

Zemská polepšovna v Novém Jičíně. Původně vznikla jako zvláštní oddělení donucovací pracovny roku 1890. Od roku 1895 se polepšovna stala samostatným ústavem pro mravně vadnou mládež ve věku od čtrnácti do osmnácti let. Do polepšovny mohlo být umístěno až 220 chlapců a dívek české a německé národnosti. Pro chovance zde byla vybudována škola a řemeslné dílny. Do polepšovny se přijímali chovanci na základě soudního rozhodnutí. O přijetí mohl požádat i rodič nebo poručík, který se musel zavázat, že po dobu pobytu dítěte v ústavu se plně zříká vlivu na výchovu. Ústav měl působnost přes celé Moravskoslezské území. Po roce 1945 byli přijímáni chovanci z celé republiky. I tento ústav stále existuje. Dnešní název má Výchovný ústav, základní škola, střední škola a středisko výchovné péče (Srov. Doležal, 1935, s. 18, Výchovný ústav, základní škola, střední škola a středisko výchovné péče, Něco z historie našeho zařízení, [online]).

Zemská polepšovna v Opatovicích nad Labem. Polepšovna byla uvedena do provozu v roce 1891. Byla největší polepšovnou v Čechách, do kterého mohlo být umístěno až 250 mravně vadných jedinců. Napravování zde byli chlapci české i německé národnosti ve věku mezi čtrnáctým a dvacátým rokem. Počátek péče o mravně narušené jedince zde měl převážně empirický charakter, neměl dostatečně vědecké zpracování a často vycházel z intuice. To se však změnilo s nástupem Aloise Zikmunda. Ten zařazoval chovance dle stupně inteligence, druhu poruchy a stupně vychovatelnosti a kladl velký důraz na individuální přístup. Mládež dělil na mravně ohroženou, mravně narušenou a mravně vadnou. K ústavu patřila Obecná škola, Ústavní živnostenská škola pokračovací a Ústavní lidová škola hospodářská (Srov. Zikmund, 1930, s. 61, Zemská vychovatelná v Opatovicích n. L. Pardubice, 1932, s. 1-2, Mezeiová, 2020 [online]).

Slezský zemský ústav vychovávací v Albrechticích. Ústav byl uveden do provozu v roce 1893 a měl kapacitu 50 míst. Zařízení bylo určeno pouze pro obtížně vychovatelné německé

chlapce ve věku od šesti do čtrnácti let. Ústav zanikl během 1. světové války v roce 1917 (Doležal, 1935, s. 19).

Státní ústav Komenského v Košicích. Ústav vznikl v roce 1896 a byl ve správě ministerstva spravedlnosti. Byl největším ústavem pro mravně vadnou mládež v Rakousko-Uherské monarchii, jeho kapacita byla 327 chovanců. Ústav měl jednu třídu obecné školy, pět přípravek, pět tříd živnostenské školy pokračovací a oddělení analfabetů (Úchylná mládež, 1925, 1 (3), s. 142).

Vychovatelna manželů Olivových v Říčanech. Tato vychovatelna byla založena v roce 1896 a byla určena pro zpustlé, zanedbané, opuštěné chlapce i dívky ve věku od osmi do deseti let. V letech 1896–1906 bylo ve vychovatelně umístěno 154 dětí. Ústav měl obecnou školu. Chlapci docházeli do učení k mistrům, se kterými měl ústav smlouvu. Dívky odcházely většinou do služby. Na provozu vychovatelny se finančně podílelo město Praha (Doležal, 1935, s. 22).

Zemská polepšovna v Králíkách. Polepšovna byla uvedena do provozu v roce 1898 a v roce 1918 byla přejmenována na vychovatelnu. Přijímala mravně vadné hochy české a německé národnosti do osmnácti let. Chovanci byli rozdělováni do výchovných skupin s přihlédnutím ke stupni zanedbatelnosti, mravní způsobilosti a stáří. Dnes je na tomto místě Dětský domov se školou Králíky (Srov. Dětský domov se školou Králíky, Z naší historie, [online], Úchylná mládež, 1925, s. 141).

Po roce 1930 dohlíželo na výchovu mravně vadné mládeže v Československu 23 ústavů. Státní ústav byl pouze jeden. Osm ústavů spravoval zemský výbor pro péči o mládež a čtrnáct ústavů bylo soukromých. Největší ze všech byl Státní ústav Komenského v Košicích. Největším ústavem v Čechách byla Zemská vychovatelna v Opatovicích nad Labem (Zikmund, 1930, s. 61).

7.3 Přehled významných právních norem umožňujících vznik a zánik vychovatelů i jejich přeměnu na polepšovny

Zákon dle policejního práva trestního proti zahálečům a tulákům

Prvním zákonem, který umožnil zřizování ústavů pro mladistvé delikventy, byl protitulácký zákon č. 108 vydaný 10. května 1873. Tento zákon z největší části postihoval potulné žebráky, kteří byli schopni práce, pracovat chtěli, za normálních okolností by si na živobytí prací vydělali a pokud by našli dostatek pracovních příležitostí v místě bydliště, nikdy by své domovské obce neopustili. Tito žebrající lidé mnohdy nedobrovolně opustili své domovy vlivem první celosvětové hospodářské krize, která zasáhla svět v roce 1873. V neposlední řadě tento zákon postihoval mravně vadné a nepřizpůsobivé osoby, které se záměrně vyhýbaly práci. To byli především tuláci, propuštění zločinci, kočovníci a komedianti. ...§17. *ti, jenž z osmnáctého roku života ještě nevykročili, mohou, když jsou tu příčiny, pro které se mohou dáti do pracovní domocenců, odevzdání býti do napravovny mladých napravenců* (Zákoník říšský pro království a země v radě říšské zastoupené, rok 1873, s. 388 [online]).

Zákon o donucovacích pracovnách a polepšovnách

Dalšími zákony, které podpořily zřizování ústavů z veřejných financí na záchranu mravně vadné mládeže, byly dva říšské zákony o donucovacích pracovnách a polepšovnách ze dne 24. května 1885. Do roku 1885 byla výchova mravně vadné mládeže hrazena ze soukromé dobročinnosti, ale tento zákon ukládal povinnost starat se o zanedbanou, mravně ohroženou a zpustlou mládež (Pedagogické rozhledy, 1910/10, s. 88). O přijetí mladistvého do polepšovny rozhodoval trestní soud. Soud nařídil přijetí mladistvého odsouzeného k pobytu v ústavu, pokud došel k závěru, že jiný prostředek, jímž by se zabránilo dalšímu kriminálnímu chování, neexistuje. Podle tohoto zákona byly zřízeny všechny zemské vychovatelny, které vznikly ze zvláštních oddělení pro mládež v donucovacích pracovnách. ...§ 13. *pro osoby, které ještě nepřekročily osmnáctého roku, pokud jsou u nich zákonné podmínky, aby dány do pracovní donucovací, zřízeny buďte zvláštní ústavy polepšovací (napravovny). Tyto ústavy buďte tak zřízeny, aby v nich postaráno bylo o mravní a náboženské vychování korigendů, jakož i aby cvičili*

se v zaměstnání, které by bylo jejich schopnostem přiměřené a jich příští výživě sloužilo (Zákoník říšský pro království a země v radě říšské zastoupené, rok 1885, s. 213 [online]). Do vychovatelny se mohli dostat jedinci, kteří se provinili proti veřejnému pořádku, nebo spáchaly trestný čin. Nástup do vychovatelny stanovil soud, nebo o umístění mohli požádat rodiče. Poměrně často se stávalo, že rodiče, kteří žádali o umístění svých dětí v ústavu, později tyto žádosti rušili a pobyt dítěte v ústavu předčasně ukončili. Zpět se dítě již vrátit do ústavu nemohlo, protože podruhé se žádné dítě nepřijímalo (Pek, 1885, s. 11). Představa polepšoven jako věznic pro děti ovlivňovala názor zaujaté a neinformované veřejnosti na samotné polepšovovací ústavy. Ústavy byly mnohdy rodiči prezentovány jako mučírny s úmyslem děti zastrašit. Jejich smysl veřejnost viděla v tělesných trestech, nedostatečné stravě, v naprosto omezené volnosti pohybu a svobodného projevu. Tato mylná představa způsobovala nesouhlas rodičů proti umístování dětí v polepšovnicích (Doležal, 1935, s. 17).

Zákon o trestním soudnictví nad mládeží

Dne 11. března 1931 vešel v platnost zákon č. 48/1931 Sb. o trestním soudnictví nad mládeží. V tomto zákonu se prosadily systémově převýchovné trendy a přejmenování všech polepšoven na vychovatelny. Zákon odmítal vykonávání tělesných trestů na dětech a mladistvých. Byl prvním zákonem, který určoval kvalifikaci zaměstnanců polepšovny. ...§ 15. *Představenými i úředníky a jinými zaměstnanci v polepšovnicích bud'ěž ustanovování jen ti, kdož se zvláště hodí pro tento úřad svými vlastnostmi, svou povahou a odborným vzděláním. O odborný výcvik úředníků a ostatních zaměstnanců budiž pečováno účelně zařízenými kursy. Mezi zaměstnanci ústavu má být zkušený pedagog a lékař, podle možnosti se vzděláním psychiatrickým* (Zákon č. 48/1931 Sb. ze dne 11. března 1931 o trestním soudnictví nad mládeží [online]).

Zákon o základní úpravě jednotného školství

Všechny vychovatelny a polepšovny jako takové zanikly po roce 1948, kdy vyšel v platnost zákon o základní úpravě jednotného školství č. 95/1948. Péče o mravně vadnou mládež dostala jednotný charakter a řízení bylo plně v rukou státu (Zákon o základní úpravě jednotného školství č. 95/1948 [online]).

8 Diagnostika mravně vadné mládeže na přelomu 19. a 20. století

8.1 Diagnostika mravně vadné mládeže ve světě

Americký lékař G. G. Fernald, který pracoval v polepšovně ve státě Massachusetts, testoval v roce 1912 celkem sto chlapců z polepšovny a z průmyslové školy. Svým testem výkonnostních schopností chtěl zjistit vůli chlapců, jejich vytrvalost, kuráž nebo zbabělost. Jeho test měl velmi jednoduché zadání. Chlapcům bylo nařízeno stát na záprstí u nohou (na špičkách). Chlapci z polepšovny vydrželi stát v této poloze průměrně 17 vteřin, kdežto chlapci z průmyslové školy vydrželi v této pozici 52 vteřin, tedy třikrát déle. V praxi se tento test velmi dobře osvědčil. Tím to testem bylo prováděno měření úsilí chlapců, tedy jeden z důležitých činitelů mravní kontroly.

June E. Downeyová z Wyomingské univerzity používala ve své praxi od r. 1922 test „Volního profilu“, neboli test vůle a temperamentu. Pro svůj test užívá hlavně grafologických pokusů, ale také mluvy. Nechávala psát své svěřence nějakou frází, nebo slovo běžnou rychlostí, pak co nejpomaleji a co nejrychleji. Nechávala je napodobovat vzor písma, padělat vlastní podpis a záměrně své chovance při tomto experimentu rušila. Při svém bádání sledovala rychlost rozhodování, motoriku, koordinaci ruky a oka, přesnost, pečlivost, ale také i odpor, lenivost a vytrvalost. Tento test převzali další psychologové, kteří jej také používali pro rozpoznání rasových odlišností mezi černochoy a bělochoy.

Paul F. Voelker využíval ve své diagnostice skutečných situací, aby vyzkoušel spolehlivost dětí. Svými testy se snažil zjistit, jak rychle děti podlehnou sugesci, nechají si pomoci při práci, mají tendenci přehánět v líčení událostí, jsou pravdivé a poctivé. Zkoušel své žáky, zda mají sklony k podvádění při práci, nebo v běžných životních situacích. Zda například vrátí-li žák drobné, když byl poslán do obchodu pro nějakou věc. Byl si vědom, že správně provedený úkol v dané situaci neznamena, že v běžném životě si bude žák počínat také správně. Nicméně tyto testy měly nejen diagnostický účel, ale také výchovný efekt. Paul F. Voelker učil žáky takto rozlišovat dobré a špatné chování (Zeman, 1928, s. 45–46).

Žák profesora S. S. Colvina na Brownově univerzitě S. C Liao navrhl test „Nejlepšího důvodu“ ve kterém mají děti vybrat mezi několika důvody, ten správný mravní důvod. Za příklad uvádím jednu část testu. Správná, žádoucí odpověď, je označena tučně.

„Nemáme ubližovat v ničem svým bližním.

Školní knihy nám přikazují, abychom byli ke každému laskaví.

Laskavost obšťastňuje naše bližní.

Přejeme si, aby jiní lidé respektovali naše práva.

Nechceme, aby nám lidé říkali sobci.

Když jiným lidem škodíme, dostaneme se jistě do nesnází.“ (Zeman, 1928, s. 46).

Mimo tento test zkoušel také Liao u dětí intelektuální poctivost. Předložil dětem 50 slov, u kterých měli poznamenat, zda jim rozumí natolik, aby je byly schopné použít ve větě, nebo je definovat. Po skončení testu jim dal definovat posledních deset slov, aby se přesvědčil o jejich poctivosti. Tento test ukázal velký vzájemný vztah s žákovým prospěchem ve škole. Z testu také vyplynul vzájemný vztah mezi inteligencí a mravností.

Dr. Kohs, který byl původem z rusko-židovské rodiny v roce 1922 publikoval kombinaci šesti testů, z nichž každý obsahoval řadu problémů. Například nejhorší hřích z nabízených možností, navrhnutí trestu, nebo odměny za určité chování, určení, jak by se žák zachoval v určité mravní situaci (Zeman, 1928, s. 47).

8.2 Přínos Aloise Zikmunda v oblasti diagnostiky mravně vadné mládeže

Alois Zikmund se narodil 6. června 1882 ve Vodné v Čechách. Na přelomu devatenáctého a dvacátého století se věnoval mládeži vyžadující zvláštní péči. Nejprve pracoval v Zemské vychovatelně v Králíkách jako učitel a později jako ředitel v Zemské vychovatelně v Opatovicích nad Labem. Při své práci kladl důraz na individuální přístup k chovancům. Zařazoval chovance dle stupně inteligence, druhu poruchy a stupně vychovatelnosti. Mravní rozumový a tělesný vývoj chovanců se dle jeho vzoru registroval v osobních listech,

kteřé byly výslednicí posudků a pozorování všech výchovných pracovníků. Podstatným atributem jeho práce bylo řešení konfliktních situací. Navrhoval uměle vyvolání takovýchto situací s tím, že při jejich řešení je možné poznat celou osobnost chovance i jeho postavení v kolektivu.

Alois Zikmund spolupracoval během své praxe s mnoha odborníky, kteří se zabývali výchovou mravně ohrožené mládeže. Jeho spolupracovníkem byl například Josef Zeman – vrchní inspektor ministerstva školství. Alois Zikmund publikoval své úspěchy ve svém spisu „Mládež mravně vadná“ (1930), v pedagogických časopisech „Péče o mládež“ a „Úchylná mládež. Zabýval se i takovými problémy, jako je citový život mravně vadných, profylaktické a léčebně výchovné působení vychovatele. Cílem výchovy mravně vadné mládeže je podle Aloise Zikmunda probuzení smyslu a pochopení pro sociální hodnoty a pro jejich vytváření.

Alois Zikmund rozlišoval dvě základní příčiny mravní poruchy: endogenní, které mají svůj původ v dědičnosti a exogenní, kdy na jedince mají negativní vliv sociálně patologické jevy ve společnosti, nebo špatná funkce rodiny (Zikmund, 1930, s. 24).

Nejdůležitějším výchovným prostředkem v procesu převýchovy byla dle Zikmunda osobnost vychovatele, jeho přirozená autorita a vážnost. Odmítá ale tzv. autoritu úřední moci. Kladl značný důraz i na sebepoznání chovance.

Alois Zikmund také zvyšoval požadavky na pedagogickou kvalifikaci vychovatelů – dílenských mistrů. Nestačila už jen zručnost, ale bylo zapotřebí si doplňovat pedagogické vzdělání i řemeslnou odbornost.

Alois Zikmund zemřel roku 1952 (Mezeiová, 2020 [online]). Jeho práce měla pro českou pedagogiku mimořádný význam. Stála u prvopočátků diagnostiky mravně vadné mládeže a také se velmi zasloužil o její další rozvoj. Myšlenky Aloise Zikmunda, v oblasti speciálně pedagogické problematiky byly natolik nadčasové, že z nich pedagogové a odborníci čerpají dodnes. Mezi ty největší patří například: osobní listy chovanců, požadavky na vzdělání vychovatelů, rozdělení příčin poruchy chování na endogenní a exogenní.

8.3 Diagnostika mravně vadné mládeže v českých polepšovnicích

Přijímání nových chovanců do polepšovny v Opatovicích nad Labem, která byla ve své době největší polepšovnou v Čechách, bylo systematicky plánováno. Pokud to bylo možné, byli zaměstnanci ústavu seznámeni s životem chovanců ještě před příchodem do polepšovny. Chovanci ale bývali často přivedeni do ústavu úřední osobou bez předchozího uvědomění a úřední záznam o chovanci nevypovídal téměř nic. Psychologické a pedagogické zkoumání v ústavu prováděl učitel. Dozorci a vychovatelé, kteří pozorovali chovance při práci, zjišťovali pracovní předpoklady a návyky chovanců. Tělesnou způsobilost k řemeslu určil ústavní lékař, kterému byl později nápomocen i učitel tělocviku. Pedagogicko-sociální šetření vykonával sám ředitel ústavu (Úchylná mládež, 1925, 1 (1), s. 29).

Chovanec, který byl přiveden do ústavu v zuboženém stavu, se mohl nejprve najíst, vykoupat, obléknout či vyspat. Tímto přístupem si polepšovna začala získávat chovancovu důvěru a vytvářela podmínky pro další spolupráci. Tématem prvního rozhovoru pak bylo vyjádření pochopení pro odtržení od rodiny a přátel. Konverzace se dále týkala chovancova skutků a jednání, kvůli kterým byl umístěn do ústavu. Nově vzniklou situaci, si musel chovanec patřičně uvědomit. Po ukončení rozhovoru byl chovanec umístěn do rodinné skupiny.

Období, které strávili chovanci v ústavu, lze rozdělit na tři části. Nejprve si chovanci zvykali na nové sociální prostředí a seznamovali se s ústavním řádem. V tomto období vychovatel také prováděl diagnostické šetření. V druhém časovém úseku, který byl nejdelší, začala vlastní výchova. Třetí období dávalo chovanci příležitost předvést, čeho ústavní výchova u něho docílila. Kontrola převýchovy probíhala především v polepšovně. Dále pak v každodenním životě mimo ústav za příležitostného dohledu ústavních orgánů.

Při diagnostice nově přijatého chovance vychovatel pečlivě pozoroval chování a charakter svého svěřence. Každý chovanec měl svůj osobní arch, kam všichni vychovatelé a učitelé zapisovali výsledky svých pozorování. Dle výsledků pozorování si celý sbor pedagogů vytvořil individuální výchovný plán, kde byl stanoven postup převýchovy.

Tento výchovný plán byl dle mravního vývoje a v případě potřeby dále upravován a přizpůsobován aktuálním potřebám.

Větší ústavy měly k tomuto účelu zřízené zvláštní oddělení, kterému říkali pozorovny. Nově příchozí chovanec zde byl pozorován po dobu 4-6 týdnů učiteli, vychovateli, lékařem a někdy i psychologem. V těchto pozorovnách bylo dopřáváno chovancům té největší možné svobody, protože jen tak se chovanci mohli plně projevit. Při nucené a přísné výchově, která v ústavech dále následovala, by nemělo toto pozorování smysl, protože chování chovanců by bylo touto výchovou ovlivněno. V těchto pozorovnách docházelo také ke kontaktům mezi nováčky a již napravenými chovanci. Pobyt v tomto oddělení byl pro napravené chovance zkouškou, zda nepodlehnu vlivu okolí a nezačnou se znovu nepatřičně chovat. Výsledek pozorování se následně zapsal do osobního archu každého chovance, který byl východiskem pro další výchovný postup (Zikmund, 1930, s. 67).

8.3.1 Osobní arch chovance

V osobním archu chovance byly uváděny tyto skutečnosti:

Osobní a rodinná anamnéza – možné dědičné choroby v rodině, průběh porodu, jak dlouho se dítě pomočovalo, nemoci samotného chovance a nemoci jeho sourozenců, výskyt duševních nemocí, zda chovanec prodělal zranění, projevila se závislost na alkoholu a zločinné sklony.

Předchozí život – sociální prostředí, ve kterém chovanec vyrůstal, domácí vztahy a zvyklosti, výdělek rodičů, kolika třídní školu chovanec navštěvoval, které předměty chlapce ve škole bavily, jaký měl ve škole prospěch, kdy ukončil školní docházku, jaké zaměstnání měl chovanec po propuštění ze školy a bylo-li to zaměstnání svobodně vybrané či nařízené, pro jaké povolání měl chovanec sklony a jaké měl praktické dovednosti.

Stav chovance při nástupu do ústavu – bystrost a morální hodnoty, při nástupu do ústavu, ale i během převýchovy. Zjišťoval se jeho emoční stav, pravdomluvnost, ctižádost, čest, škodolibost, krutost, byl-li náladový, citlivý, přátelský, upřímný, zaražený, zda má vady řeči a jaké má abnormální pudy (Zikmund, 1930, s. 70).

Úkolem vychovatele bylo tedy zjistit, do jaké míry měly vliv vnější a vnitřní příčiny na poruchu chování chovance.

8.3.2 Lékařské vyšetření

Během vstupního vyšetření prohlédl chovance lékař, který určil, zda je schopný práce, zda nemá nějakou tělesnou vadu, která by později mohla být označena jako vada získaná v ústavu a jaké jsou rozumové schopnosti chovance. Rozumové schopnosti stanovil lékař na základě předchozích školních vysvědčení, školské zkoušky a Termanovými testy¹. Termanovy testy na zjištění inteligence byly sice zdlouhavé, ale poměrně přesné. „*Takže možno správně oddělit děti rozumově normální od dětí slaboduchých, debilních a imbecilních.*“ (Zikmund, 1930, s. 72). Zjištění duševní úrovně mělo také význam pro učitele v ústavní škole a dílenské mistry. Bylo tak umožněno, či neumožněno, vytvářet u mravně vadných chovanců různého stupně inteligence scházející představy o morálce (Zikmund, 1930, s. 70).

8.3.3 Vyšetření mravního smýšlení

Důležitou součástí diagnostiky chovance, bylo zjištění jeho mravního smýšlení a mravního přesvědčení. Toto zkoumání prováděl vychovatel, nebo lékař na základě rozhovoru o rodinných poměrech, o osobních zážitcích, nebo o událostech v ústavu. Zkoumalo se, jak se k těmto událostem chovanec stavěl, nebo jak by se zachoval v dané situaci. Citový život chovanců se také vyšetřoval za pomoci abstraktní výchovné slohové práce. Například: „*Co bys dělal, kdybys měl teď prázdnou?*“ (Zikmund, 1930, s. 72).

Mravní cítění bylo také možné zjistit Fernaldovou metodou, upravenou Jacobsohnem. Tato metoda spočívala v tom, že zkoušený chovanec měl zaujmout své stanovisko k předložené sérii sedmi různých mravních činů. Chovanec měl tyto příběhy seřadit od nejlehčího k nejtěžšímu deliktu. Toto pořadí pak ještě musel chovanec odůvodnit.

---

¹ Lewis Medison Terman – americký psycholog, jehož test inteligence se stal vzorem pro další testy IQ (Boring, 1959, [online]).

Celá výpověď se zaznamenala do protokolu a na základě této výpovědi, se odhalilo mravní smýšlení chovance. Tato zkouška se vyhodnocovala buď subjektivně tím způsobem, že zkoušející srovnal mravní citění zkoušeného se svým mravním citěním, nebo objektivně, porovnáním s průměrnými výpověď lidí žijících řádným životem. Tato metoda byla doporučená, jak pro diagnostiku jednotlivců, tak i celé skupiny. Při práci celých skupin se vyhodnocovalo, která skupina je na vyšší mravní úrovni.

Alois Zikmund realizoval tuto zkoušku mravního smýšlení i v opatovické vychovatelně na stovce žáků živnostenské školy pokračovací a lidové školy hospodářské bez rozdílu věku, nadání a mravní zpustlosti. Doba zkoušky trvala u každého diagnostikovaného chlapce průměrně 45 minut. Do protokolu pak zapisoval výsledek zkoušky například takto: ... „18.8 let starý žák III. třídy živnostenské školy pokračovací. Pořadí: 1.H, 2.P, 3.Z, 4.N, 5.K, 6.D, 7.L.“ (Úchylná mládež, 1925, 1 (4), s. 198). Sedm Jacobsohnových příběhů, které Alois Zikmund ke své zkoušce mravního smýšlení používal, uvádíme v následujícím přehledu.

„Příběh s houskami (H)

Desetiletý hoch nedostal celý den ničeho k jídlu, poněvadž matka jeho byla na práci. Když matka se nevracela a hoch trápil hlad, vyšel na ulici a šel kolem pekařského krámu. Dvěře krámu byly otevřeny a vedle dveří vidí v koši čerstvé housky. Čeká, až nikdo nebude v krámě. Pak tiše vejde, vezme z koše dvě housky, uteče s nimi a sní je hned na ulici.

Příběh s poštovním (P)

Dvanáctiletý hoch, který byl v obchodě zaměstnán jako poslíček, měl donést balík na poštu. Pán jeho dá mu dvě koruny, aby jimi na poště zaplatil poštovné. Hoch však odešle balík nevyplacený, ponechá si dvě koruny, které ihned promlsá.

Příběh se zbraněmi (Z)

Dva dvanáctiletí hoši byli dobrými přáteli a často se navštěvovali. Jeden byl synem fořta, v jehož bytě viselo několik loveckých zbraní. Fořt zakázal přísně svému synu zbraň ze stěny sejmouti a pokaždé vyňal náboje ze zbraně, než ji pověsil na stěnu. Když jednou oba přátelé opět byli pohromadě ve fořtovně a spolu si hráli, sňali zbraně ze stěny, aby si hráli na vojáky. Přikládali zbraně na líce na sebe míříce. Tu jeden vykřikne: „Teď tě zastřelím!“ Druhý

se smíchem zvolá: „Zbraň není ani nabitá!“ Oba stiskli zbraně a přítel syna myslivcova trefen klesl mrtev k zemi.

Příběh s nevlastním otcem (N)

Šestnáctiletý hoch měl nevlastního otce opilce. Otec přicházel opilý domů, týral hochu i matku a všechny předměty v bytě rozbil. Tím octla se rodina v nouzi a matka vypadala bídne a utýraně. To si bral syn velmi k srdci, a když nevlastní otec jedné noci opět zcela opilý přišel domů a jej i matku škubal z postele a pěstí do obličeje tloukl, hoch pln vzteku uchopil jej za hrdlo, a tak silně ho škrtil, že nevlastní otec byl poté mrtev.

Příběh s domácím sluhou (D)

Osmnáctiletý hoch byl již několik roků zaměstnán ve velkém obchodě jako domovní sluha. Majitel ochodu měl k němu důvěru a poslal ho jednoho dne do banky, aby přinesl tisíc korun. Dal mu k tomu cíli listinu, na které byla napsána suma 1 000 korun. Domovní sluha měl již vždy horoucí přání uvidět jednu daleký svět, zvláště Ameriku, kdež, jak slyšel, mohlo by se lehkým způsobem vydělati mnoho peněz. Neměl však k tomu prostředků, aby toto přání mohl vyplnit. Když teď od svého šéfa (majitele obchodu) obdržel listinu, napadlo mu najednou těch 1 000 korun, které byly na listině napsány, změnit ve 2 000 korun a z přijatých peněz 1 000 korun podržeti. To tak také učinil a dostal též od banky 2 000 korun vyplaceno. Z těchto peněz odevzdal svému šéfu 1 000 korun, kdežto druhých 1 000 korun si ponechal. Pak dal ze svého místa výpověď a plul po lodi rychle do Ameriky. Padělání bylo teprve pozdě odkryto.

Příběh s kolem (K)

Čtrnáctiletý hoch dostal před několika dny darem kolo a nyní učí se sám jezdit na kole v tiché ulici. Tu přistoupí k němu šestnáctiletý hoch, který jej delší dobu pozoroval, a řekne mu: „Nech mne jednou sednouti, já ti pak ukáži, jak je možno rychle se naučiti na kole jezdit.“ Na to sestoupí čtrnáctiletý hoch ze svého kola a nechá šestnáctiletého si sednouti. Tento jezdí z počátku několikrát po ulici nahoru a dolů. Když však potom jednou octne na konci ulice, a druhý hoch právě tam nehledí, zahne do vedlejší ulice a zmizí s kolem.

Příběh s klenotníkem (L)

Šestnáctiletý hoch, který se práce velmi štítíl a stále se potloukal, neměl kdysi ani haléře v kapse a přemýšlel, jak by si nějaké mohl opatřiti. Náhodou šel kolem zlatnického krámu a viděl, že majitel obchodu, starý muž, právě prohlížel zlaté hodinky na svém pultě. Tu zdála se mu býti příležitost příznivá, provésti loupež. Vstoupil do krámu a předstíral, že si chce koupit hodinky. Klenotník předložil mu rozličné k výběru. Když hoch chtěl ještě jiné hodinky na vybranou, vytáhl klenotník zásuvku u pultu a sehnul se, aby z té zásuvky vyndal ještě jiné hodinky. Tento okamžik zdál se hochu příznivý, aby provedl svůj čin. Dlátém, které k provedení činu u sebe uschoval, zasadil muži tak silnou ránu do hlavy, že starý muž krvácejí, klesl k zemi. Pak vzal rychle z pultu několik hodinek a vyřítíl se z krámu.“ (Úchylná mládež, 1925, 1 (4), s. 193-200).

Na základě těchto šetření bylo možné zařadit chovance do skupiny různé mravní úrovně s ohledem na jeho duševní schopnost. Mládež mravně vadná se dělila dle výsledku šetření na mládež mravně intaktní, mravně slabou, mravně méněcennou, asociální a mravně indiferentní (Zikmund, 1930, s. 73).

Výsledky zkoušek mravního citění Fernaldovou metodou, upravenou Jacobsohnem prezentoval například v časopisu Úchylná mládež, kde ji podrobně doplnil tabulkami a grafy (Úchylná mládež, 1925, 1(5), s. 238-245).

8.3.4 Psychotechnické zkoušky

Kromě zkoumání intelektu a mravního smýšlení se v ústavech pro mládež prováděly také psychotechnické zkoušky. Tyto psychotechnické zkoušky se prováděly v ústavní poradně pro volbu povolání. Psychotechnickou zkouškou byly zjišťovány a pozorovány vlohy chovance. Tyto vlohy pak byly dále zohledňovány při účelném zaměstnávání chovanců, při volbě budoucího zaměstnání, při dalších sociálních opatřeních a pobytu chovance v ústavu. Zkouška se dala provádět hromadně i individuálně. Zjišťovaly se schopnosti potřebné pro určitá zaměstnání, zkoumala se pozornost, pečlivost, rozhodování a chování při práci, dispoziční paměť (paměť pro tvary), logická paměť, technické nadání, prostorové myšlení a představivost. V zápise o psychotechnickém

vyšetření se vyznačoval profil výkonnosti. Snahou bylo zjistit, zda potřebné vlohy pro výkon povolání chovanec má a zda zaměstnání, které si chovanec vybral, může poradna schválit. Na základě tohoto vyšetření a pozorování chovance při práci v ústavu se chovancovi zvolené zaměstnání schválilo, nebo se dalo doporučení k vykonávání jiného zaměstnání. Při tomto doporučování se přihlíželo ke konjunktře v řemeslech, zohlednění zvláštních dovedností, zejména v kreslení, charakterových a temperamentních vlastností jak svých, tak i dílenského mistra. Zohledňovala se mistrova trpělivost a jeho individuální způsobilost, kterými se daly vyrovnat malé nedostatky. Neschopnost vykonávat zvolené zaměstnání nebo rodiči vnučené zaměstnání bývalo často příčinou, že učeň u takového zaměstnání nevydržel, utekl, toulal se, a nakonec skončil v polepšovně (Zemská vychovatelna v Opatovicích n. L., 1932, s. 7).

8.3.5 Psychologické a psychiatrické vyšetření

Alois Zikmund usiloval, aby všechny větší ústavy zaměstnávaly kromě lékaře také psychologa, který by odborně školil další personál vychovatelny a seznamoval kolegy s novými vědeckými poznatky z oboru nápravné pedagogiky. Navrhnul také postup řešení pro vychovatelny, které by k dispozici psychologa neměly. Zde by všechna šetření mohla provádět ústřední pozorovna v hlavním městě, odkud by se pak vyšetření a diagnostikování chovanci přidělovali jednotlivým, pro ně vhodným ústavům. (Zikmund, 1930, s. 73).

I zdánlivě všední, přehlížené mravní delikty, potřebovaly odborné lékařské posouzení, a to zejména lékařem z oboru psychiatrie. Příčina těchto deliktů pro spáchání trestného činu mohla být docela jiná než mravní vadnost. Toho si všimla justice upravující trestní soudnictví nad mladistvými. Podle znění tehdejších zákonů se předepisovala úzká součinnost soudce a lékaře při posuzování mladistvého. Především v době dospívání bylo žádoucí pečlivé vyšetření duševního stavu. Velmi často se jednalo o činy, které potřebovaly více psychologické intervence než trestu. Zákon ze dne 11. března 1931 o trestním soudnictví nad mládeží dává soudci možnost, vyžádat si odborné lékařský posudek. „§ 1... před rozhodnutím může si vyžádati odborný posudek, zejména z hlediska pedagogického nebo lékařského. Lékařské ohledání §39 - vznikne-li odůvodněná pochybnost o úplném duševním nebo tělesném zdraví mladistvého neb o jeho normálním vývoji,

dá jej soud ohledati jedním nebo dvěma lékaři, podle potřeby a možnosti odborníky pro duševní nemoci mládeže“ (Zákon č. 48/1931 Sb. ze dne 11. března 1931 o trestním soudnictví nad mládeží [online]).

Vyšetřováním mravně vadné mládeže se zabýval od r. 1932 soudní lékař, zakladatel dětské psychiatrie prof. MUDr. Karel Herfort. V tomto roce vypracoval 25 lékařských posudků mladistvých delikventů, které vyšetřil v prvním roce svého působení u soudu mládeže v Praze. Prof. MUDr. Karel Herfort vyšetřil 23 chlapců a dvě dívky ve věku 16 a 17 let. V následujících letech 1933–1935 vydal druhou zprávu a předložil výsledky svých vyšetření, kde vypracoval posudky dalších 45 mladistvých delikventů u téhož soudu. Diagnostikoval 41 chlapců a 4 dívky ve věku 14–22 let. Pro krádeže, podvody a zpronevěry bylo vyšetřováno 13 chlapců a 2 dívky. Pro veřejné násilí a loupeže 7 chlapců. Pro vraždu 3 chlapci a 2 dívky. Ze žhářství byli obviněni 2 chlapci. Ve zprávě se dále uvádí, že 1 děvče a 13 chlapců bylo slabomyslných. Osvobozeno od trestu bylo 17 psychopatů - 16 chlapců a 1 dívka a 4 epileptici (*Úchylná mládež*, 1933, 9 (6), s. 43). Zákon ze dne 11. března 1931 o trestním soudnictví nad mládeží říká: „*Vězňové úchylní §21 – Vězňové, kteří pro duševní nebo tělesné vady nemohou býti podroběni kázní zavedené v polepšovně, buď též, je-li toho třeba, od ostatních oddělení a výkon trestu budiž přizpůsoben jejich stavu“ (Zákon č. 48/1931 Sb. ze dne 11. března 1931 o trestním soudnictví nad mládeží [online]).*

8.3.6 Kazuistiky mravně vadné mládeže provedené prof. MUDr. Karlem Herfortem

Sexuální delikty a homosexualita – Jaroslav V., 16 let, zubní technik byl stíhán dle § 129b trestního zákona (Zákon trestní o zločinech, přečinech a přestupcích pro císařství Rakouské vydaný dne 27. května 1852, s. 152) za smilstvo proti přirozenosti s osobami téhož pohlaví. Tohoto provinění se dopustil s obchodníkem K., který udržoval homosexuální styky i s jinými mladíky. Soudními znalci byl uznán jako slabomyslný, zbavený užívání rozumu dle § 2a trestního zákona. Z rodinné anamnézy tohoto chlapce bylo uvedeno, že babička z matčiny strany trpěla schizofrenií a sestra matky je choromyslná. Rodiče chlapce jsou rozvedeni od r. 1920, kdy Jaroslavovi byli 3 roky. Otec byl několikrát trestaný, o rodinu se nestaral, takže Jaroslav svého otce nikdy nepoznal. Velice přilnul k matce, která svého

syna vychovávala odděleně od okolního světa a nikam ho samotného nepouštěla. Chlapec byl úplně nesamostatný. V obecné škole se Jaroslav dobře učil a po dokončení přešel na akademické gymnázium. Zde se mu ale nedařilo, opakoval primu a následně byl za nedbalost a nepořádek vyloučen. Přestoupil na státní reálku (střední škola s maturitou) do prvního ročníku, ale zde se jeho prospěch ještě více zhoršil. Ve druhém ročníku na žádost rodičů školu opustil. Nastoupil do zaměstnání jako zubní technik.

Diagnóza: Psychický infantilismus, schizothym.

Tělesný nález: normální.

Závěr: značná zaostalost dle § 2, odst. 2, Zákona o trestním soudnictví nad mládeží. *„Mladiství není však trestný také, nemohl-li pro značnou zaostalost v době činu rozpoznati jeho bezprávnost nebo řídití své jednání podle správného rozpoznání.“* (Zákon ze dne 11. března 1931 o trestním soudnictví nad mládeží [online]).

(NA, ZV, ZDPaP, Společné záležitosti: zemská komise pro péči o mládež, kart. 9965).

Sexuální delikty s děvčaty nedorostlými – František H., 15 let, slévačský učeň je obviněný ze sexuálního deliktu s nezletilou. Uchopil žákyni třetí měšťanské třídy na silnici, podrazil jí nohy a odnesl ji do houští. Zde jí žádal, aby mu ukázala genitálie. Dívka křičela, vylila na něho inkoust, který nesla v ruce, bránila se a volala o pomoc. Mladistvý pachatel byl vyrušen neznámým mužem, který jel kolem na kole. František H. byl obviněný dle § 93 (omezování osobní svobody) a § 516 (hrubé urážení mravopochestnosti) trestního zákona (Stafgesetz über Verbrechen, Vergehen und Uebertretungen, die Strafgerichts- Kompetenz - Verordnungen und die Press - Ordnung vom 27. Mai 1852 für das Kaiserthum Oesterreich, s. 118 a s. 394).

Rodinná anamnéza: otec vyššího věku – 61 let, slévač, silná nedoslýchavost, vyléčený alkoholik. Matka zdravá.

Mladistvý navštěvoval pětiletou obecnou školu (první stupeň základní školy) a tři roky měšťanskou školu (druhý stupeň základní školy). V měšťanské škole měl samé čtyřky.

Tělesný nález: od třinácti let vlivem porušené sekrece v období puberty zvýšený nadměrný růst a zadržovaný duševní vývoj.

Diagnóza: Infantilismus s nadměrným vzrůstem.

Závěr: značná zaostalost dle §2, odst. 2 Zákona o trestním soudnictví nad mládeží (NA, ZV, ZDPaP, Společné záležitosti: zemská komise pro péči o mládež, kart. 9965).

Exhibicionismus – Josef K., 18 let, prodavač. Obnažoval se v obchodě své matky před dospělými ženami, aby je svedl. Dle rodinné anamnézy dědeček Josefa zemřel ve věku 44 let v ústavu pro choromyslné. Matce byla výchova jejího syna vždy lhostejná. Její povolání prodavačky ovoce a zeleniny jí nutilo být celý den mimo domov a výchova chlapce tak silně zaostávala. Škola označila chlapce jako nepolepšitelného, vzpurného a lhavého. Vyšel ze třetí třídy měšťanské školy. Po ukončení školy byl zaměstnán půl roku v obchodě s látkami, odkud byl pro podezření z pronevěry propuštěn. Dále pracoval u elektrotechnické firmy, kde se také neosvědčil.

Diagnóza: Imbecilita a zpustlost.

Závěr: značná zaostalost dle §2, odst. 2 Zákona o trestním soudnictví nad mládeží (NA, ZV, ZDPaP, Společné záležitosti: zemská komise pro péči o mládež, kart. 9965).

Smilstvo proti přirozenosti se zvířaty – František H., 19. let, čeledín. U svého zaměstnavatele byl přistižen, jak obcuje s kozou. Obviněn dle § 129a trestního zákona ze smilstva proti přirozenosti se zvířaty (Zákon trestní o zločinech, přečinech a přestupcích pro císařství Rakouské vydaný dne 27. května 1852, s. 152). Otec chlapce byl horník, opustil ženu, když chlapci bylo 10 let a odjel do Ameriky. Matka sama živila šest dětí. Starší bratři Františka pracovali jako horníci, ale delší dobu už do žádné práce nechodí. František vyšel školu v páté třídě obecné školy, kterou třikrát opakoval. Škola ho označila jako velmi zaostalého. Byl zaměstnán dva roky jako horník, pak jako čeledín na různých místech.

Diagnóza: Slabomyslnost.

Závěr: značná zaostalost dle §2, odst. 2 Zákona o trestním soudnictví nad mládeží (NA, ZV, ZDPaP, Společné záležitosti: zemská komise pro péči o mládež, kart. 9965).

Krádeže, podvody a zpronevěry – Antonín C., 13 let, žák první měšťanské třídy v Košířích. V domě, kde bydlí jeho otec, se seznámil s šestnáctiletým, několikrát soudně trestaným Jaroslavem K. Chlapci ukradli otci Jaroslava malou kasičku, kterou rozbili dlátem a odcizili

z ní 160 korun. Za odcizené peníze si koupili zmrzlinu, cukroví, housku se salámem a navštívili Bio Sibiř v Poříčí. Pak odjeli z Denisova nádraží do Golčova Jeníkova, aby navštívili své kamarády. Antonín utekl z domova již třikrát. Vždy na dobu čtrnáct dnů až jeden měsíc.

Antonín se narodil jako nemanželské dítě. Otec byl alkoholik a často chlapce surově trestal. Za války na italské frontě byl otec zasypán troskami následkem explodujícího šrapnelu. Tam se také naučil pít. Matka chlapce se provdala za jiného muže. Za války se často opíjela a chodila s kamarádkami tančit. Bratr matky je ve vězení v Pardubicích. Chlapec strávil první čtyři roky života u své babičky z otcovy strany. Babička chlapci všechno trpěla, a tak již od čtyř let Antonín lhal a kradl. Jeho chování se zhoršilo v šesti letech, kdy byl poražen autem a utrpěl úraz hlavy. Inteligence Antonína je průměrná, ale vlivem jeho špatných volných vlastností byl uznán za psychopata. Chlapci byl doporučen pobyt ve výchovatelně v Králíkách (NA, ZV, ZDPaP, Společné záležitosti: zemská komise pro péči o mládež, kart. 9965).

Činění proti bezpečnosti těla, veřejné násilí, loupeže a vraždy – Jaroslav S., 18 let, dělník. Obviněn dle §134 a §135 trestního zákona z roku 1852 ze zločinu vraždy svého švagra. Jaroslav je synem rodičů s bohatou kriminální zkušeností. Rodiče byli vedeni, jako zločinci z povolání. Otec byl 34x trestán pro krádeže a matka 60x. Otec byl silný alkoholik, vypil $\frac{1}{2}$ – $\frac{1}{4}$ litru rumu denně. Matka Jaroslava neumí číst ani psát. Jaroslav je pátým z jedenácti dětí, z nichž tři bratři a jedna sestra byli soudně trestáni. Rodiče chlapce byli více zavřeni ve vězení, než na svobodě a místo řádné výchovy podporovali své děti v trestné činnosti. Chlapec navštěvoval obecnou školu, kterou třikrát opakoval a nepostoupil do měšťanské školy. Učil se chvíli pekařskému řemeslu a později prodával noviny v pražských ulicích.

Diagnóza: těžká zpustlost, psychopatická konstituce.

Závěr: mdlý rozum dle §46 trestního zákona z roku 1852 (NA, ZV, ZDPaP, Společné záležitosti: zemská komise pro péči o mládež, kart. 9965).

Žhářství – Antonín Š., 22 let, dělník. Zapálil stoh slámy obsahující asi 40 vagónů slámy. Již ve věku 17 let zapálil stoh slámy a byl odsouzen k tříletému trestu v ústavu pro mladistvé

v Mikulově a v ústavu Komenského v Košicích. Pak byl přes dva roky v donucovací pracovně v Pardubicích. Rodiče Antonína byli celý den zaměstnáni na statku jako hospodářští dělníci, kteří se stěhovali od statku ke statku. Chlapec byl stále bez dozoru a stále také z důvodu stěhování měnil školy. Rodiče nechávali často chlapce doma, aby hlídal mladší sourozence.

Diagnóza: Imbecilita, těžká zpustlost.

Závěr: zbaven užívání rozumu dle §2a trestního zákona z roku 1852 (NA, ZV, ZDPaP, Společné záležitosti: zemská komise pro péči o mládež, kart. 9965).

9 Převýchova v polepšovnicích

Provoz polepšoven a vychovatelem se řídil domácím řádem. Domácí řád byl základní ustavující dokument, kterým se museli řídit všichni chovanci i zaměstnanci ústavu. Byl to jasný a přesný popis pravidel, který obsahoval organizaci ústavu, podmínky přijetí chovanců, služební předpisy a upravoval vztahy mezi vychovateli a chovanci. Stanovoval, jak se mají chovanci chovat v ústavu i mimo ústav k vychovatelům a ostatním chovancům. Jak se mají chovat při učení, práci a jak mají zacházet se svěřeným majetkem (NA, ZV, ZDPaP, Domácí řád, kart. 9944).

Po dokončení procesu pozorování a šetření chovanců v polepšovnicích začalo období vlastní plánované výchovy. Chovanci byli v polepšovnicích rozděleni dle své mravní hodnoty do skupin. Každá skupina měla svého dozorcího vychovatele. Během tohoto procesu převýchovy se doplňoval osobní arch chovance získanými poznatky. Osobní archy chovanců doplňovali sami vychovatelé. Snahou převýchovy bylo vytvářet pozitivní vzorce chování a upevňovat morální hodnoty u chovance tak, aby se z něho stal spořádaný člověk. K dosažení tohoto cíle vychovatelé využívali výchovné prostředky a vytvářeli zdravé sociální prostředí. Za výchovné prostředky byly považovány například pomocné a ruční práce, vyučování, motivace, tělocvik, hra, četba, zpěv, divadlo, hudba ale také odměny, tresty a rozkazy (Statut moravské zemské polepšovny pro nedospělé hochy, 1901, s. 5).

9.1 Výchovné prostředky

Podstatným výchovným prostředkem byl dozor. Výkonný dozor na chovance byl tím účinnější, čím větší zájem vychovatel svým svěřencům věnoval a čím větší autority u svých svěřenců měl. Nejlepší vychovatelé naplňovali volný čas chovanců pomocí her, sportu a práce. Tento aktivní přístup vychovatelů ztrácel ráz nápravného opatření.

Pokud bylo po svěřencích něco vyžadováno, použil vychovatel výchovného prostředku pomocí rozkazu. Rozkazy se vydávaly slovně, nebo znamením rukou. Efektivní rozkaz musel zaznít jasně, správně a stručně. Vychovatelé spolu měli při vydání rozkazů spolupracovat. Zikmund ve své knize připouští častá pochybení vychovatelů při vydávání

rozkazů ... „*pak se často stává, že co jeden vychovatel nařídí, druhý po případě zakáže.*“ (Zikmund, 1930, s. 88). Neuposlechl-li okamžitě svěřenec ústavu rozkaz, nebylo v tom třeba hned spatřovat neposlušnost, která nebyla trpěna. Mohlo se jednat i o nepozornost, nepochopení, nebo chorobný psychický stav. Přesné splnění rozkazů vyžadovalo zpočátku důslednost, později už jen občasnou vychovatelovu kontrolu.

Výchovného prostředku motivace užívali vychovatelé k vytváření vnitřního zájmu, ochotě a chuti spolupracovat. Vychovatelé chtěli pomocí motivace u chovanců posílit hrdost, vnitřní sílu, zájmy, naději na lepší život a lásku k rodině. Správná motivace dokázala odvrátit nežádoucí chování svěřenců. Velmi dobře působily pozitivní příběhy z ústavního života a skutečné situace z nejbližšího okolí.

Odměny a tresty hrají v každém výchovném systému významnou úlohu. V polepšovných byly odměny i tresty začleněny do hodnotícího systému. Polepšovny měly většinou tři disciplinární třídy, z nichž první dvě byly spojené s trvale odstupňovanými odměnami. Čím vyšší třída, tím více odměn ve formě volného pohybu, lepší stravy oděvu a bydlení. Chovanci, kteří se vyznamenali zvláštní pílí a dobrým chováním, mohla být udělena odměna. Odměnou mohlo být vyslovení uznání, veřejná pochvala ředitelem za přítomnosti ostatních chovanců, projevení důvěry svěřením nějakého úkolu (dozor v pokoji, volné opuštění ústavu), postup do vyšší disciplinární třídy, zvláštní přiděl jídla nebo předčasné propuštění. Odměnu mohl udělit pouze vychovatel skupiny, nebo dílenský mistr (NA, ZV, ZDPaP, Domácí řád, kart. 9944).

Každé porušení domácího řádu, porušení nařízení ředitele ústavu, nebo spáchání trestného skutku se trestalo. Povolené tresty ve vychovatelně byly: Napomenutí mezi čtyřma očima, nebo před ostatními chovanci, odejmutí některé, nebo všech výhod na určitou dobu, sesazení do nižší disciplinární třídy, částečný nebo úplný půst při vodě a chlebu, samovazba, tvrdé lože, temná komora, spoutání, zrušení povoleného propuštění, tělesný trest. Výkon tělesného trestu nebyl přípustný při vyučování a musela mu předcházet lékařská prohlídka (srov. NA, ZV, ZDPaP, Domácí řád, kart. 9944, Stanovy pro pražskou vychovatelnu v Libni, AHMP, inv. č. 1B270/11).

Tělesné tresty byly velkým sporem pedagogů této doby. Alois Zikmund tvrdil, že ve správně uspořádaném ústavu není třeba tělesné tresty udělovat, nebo jen velmi zřídka. Od chovanců je prý vyžadováno příliš slepé poslušnosti. K předcházení trestu stačilo většinou i pouhé povědomí o existenci rákosky (Zpráva Pražské vychovatelny v Libni za školní rok 1897, 1899, s. 16).

Výchovné prostředky, které chovanci v polepšovnicích přijímali nejlépe, byly bezesporu hudba, zpěv a divadlo. Tyto prostředky měly na chovance velmi příznivý až léčebný vliv. Chovancům s plicní slabostí se zpěv doporučoval jako prostředek k nabytí síly a rozšíření hrudního koše. I osoby podrážděné, psychopatické, neurastenické a hypochondrické hudba uklidňovala a posilovala. Také u mravně vadné mládeže povzbuzovala hudba i zpěv mocné city a probouzela mravní sílu. Velké ústavy měly i své kapely. Tato činnost zabírala chovancům jejich volný čas a tím je ochránila před zahálením a posilovala jejich mravní hodnoty (Zikmund, 1930, s. 100).

Dalšími velmi oblíbenými výchovnými prostředky byly tělocvik, sport, hry a vycházky. Vedle pravidelného tělocviku se chovanci věnovaly i programovému sportu. Oblíbené bylo plavání, veslování, hry s míčem, tenis, vycházky a další aktivity, které se konaly v přírodě. Chlapci, kteří v polepšovnicích vykonávali těžší manuální práci, měli tělocvik orientovaný na tělesnou obratnost. Pro chovance se sedavým zaměstnáním byl rozvržen tělocvik tak, aby podporoval posílení svalů. Starším chovancům byl dopřán i vojenský tělocvik, který napravoval uvolněnou disciplínu a připravoval chlapce na nástup na vojnu.

Také četba měla své místo v převýchově mravně vadné mládeže. Povolena byla pouze naučná literatura. Četba detektivních knih byla zakázána, protože přivedla mnohé chovance na špatnou životní cestu a následně do polepšovny. Negramotným chovancům předčítali vychovatelé vhodné úryvky z knih, články z novin a vypravovaly jim příběhy ze života (Zikmund, 1930, s. 100).

Chovanci se pravidelně museli účastnit bohoslužeb. Velké ústavy, měly svoji kapli, kde se konaly bohoslužby v česko-latinském a německo-latinském jazyce. Bohoslužby

se tam konaly každodenně. Účast chovanců byla povinná, osvobození byli pouze nemocní a ošetřující chovanci (NA, ZV, ZDPaP, Domácí řád, kart. 9944).

9.2 Ústavní školy

Mnoho mravně vadné mládeže bylo před vstupem do polepšovny pro své mravní a duševní defekty propouštěno ze škol, nebo zaměstnání. Peníze si pak obstarávaly nepoctivým způsobem. Z toho bylo patrné, že jedním z předních úkolů je chovance vychovat k řádné práci. Výchova prací, zejména řemeslnou, podporovala pozornost, soustředěnost, píli, vytrvalost, pečlivost a také svědomitost. Výchova prací u mladších dětí byla prováděna formou hry na pravidelné pomocné práce v domě, zahradě i na poli.

Velké polepšovací ústavy měly vlastní ústavní školy, kde probíhalo výchovné vyučování. Všichni mladí svěřenci, kteří byli školou povinní, živnostenský i zemědělský učni měli povinnost tuto školu navštěvovat. Výjimku měli pouze chovanci mravně ohrožení, avšak mravně intaktní, ti mohli navštěvovat veřejnou školu v místě ústavu. Ostatní typy mravně vadné mládeže se musely vzdělávat v ústavní škole, aby nevzniklo nebezpečí mravní nákazy pro ostatní žáky veřejných škol. Z ústavní školy měly vycházet popudy k mravnímu životu. Mravní nápravu zajišťovala poučováním o jednotlivých mravních vadách s použitím vhodné motivace. Pro nejmladší chovance byla určena ústavní obecná škola, na kterou navazovala živnostenská škola pokračovací, nebo lidová škola hospodářská s potřebnými přípravkami. Klasifikace zde byla pololetní a školní rok trval deset měsíců (Zikmund, 1930, s. 115).

Důležitost školního vyučování byla v ústavech pro výchovu mravně vadné a zanedbané mládeže plně uznávána. V ústavní škole ve vychovatelně v Libni byla schválena učební osnova výnosem zemské školní rady č. j. 29951 z 27. prosince 1882. Vyučování se konalo v dopoledních i odpoledních hodinách. Týdenní vyučování bylo v rozsahu 28 hodin. Výchovné působení školy bylo doplňováno prací na školní zahradě a domácím hospodářství. V roce 1888 byla v ústavu zřízena soukromá živnostenská škola pokračovací, která byla nejstarší školou tohoto druhu v Čechách. Podle jejího vzoru byly později zřízeny

další ústavní školy pokračovací. Například při trestnici na Pankráci, v zemské vychovatelně v Opatovicích nad Labem a ve výchovně v Dobřichovicích. V pokračovací škole probíhalo praktické vyučování řemeslům v dílnách – truhlářské, krejčovské, obuvnické. Učební osnova byla přizpůsobena specifickým poměrům vychovatelný. Jejím základem se stala učební osnova, kterou se řídily pražské pokračovací školy. Celkem bylo pokračovacímu vyučování vyměřeno 10 hodin. Na jednotlivé dny bylo vyučování rozděleno takto:

Neděle od 10.00-12.00 hodin – nauka o písemnostech.

Pondělí od 19.00-20.00 hodin – počty.

Úterý od 19.00-20.00 hodin – nauka o tvarech měřících.

Středa od 13.00-17.00 hodin – kreslení a rýsování.

Čtvrtek od 19.00-20.00 hodin – počty.

Pátek od 19.00 – 20.00 hodin – nauka o tvarech měřících (Doležal, 1935, s. 62).

Po vydání vládního nařízení ze dne 31. ledna o započtení zaměstnání se učňům živnostenské školy vydával výuční list, kde nebyl uveden vychovávající ústav, ale jen živnostenská škola (Vládní nařízení ze dne 31. ledna 1924 o započtení zaměstnání v ústavních dílnách zemské vychovatelný v Opatovicích nad Labem do doby učební [online]). Tím se předcházelo stigmatizaci a chovanci mohli vstoupit do nového života bez označení „mravně vadný“ (*Úchylná mládež*, 1924, 1 (1), s. 27-32).

10 Shrnutí komparativního výzkumu

Předkládaná diplomová práce má komparativní charakter s cílem identifikovat společné, nebo naopak odlišné znaky v diagnostice dětí a mládeže s poruchou chování. Ke komparaci byla zvolena dvě časová období. Prvním sledovaným obdobím je přelom 19. a 20. století. Tento časový horizont porovnávám se současností. Pod pojem současnost je zahrnuto období přibližně posledních deseti let. K diagnostickým metodám, které se dnes při diagnostice dětí s poruchou chování používají, dospěla společnost postupným vývojem diagnostiky. Postupně se přecházelo od nahodilých zkušebních testů až k moderní propracované diagnostice založené na odborném vědeckém výzkumu. Při komparaci těchto dvou sledovaných období je možné identifikovat několik společných znaků.

Prvním společným znakem jsou používané diagnostické metody. Například psychotechnická zkušebna pro mravně vadnou mládež, která byla od roku 1923 v polepšovně v Opatovicích nad Labem, zkoumala mravní smýšlení chovanců Fernaldovou metodou, upravenou Jacobsohnem. Tato metoda spočívala v tom, že zkoušený chovanec měl zaujmout své stanovisko k předložené sérii sedmi různých mravních činů. Metoda byla doporučena jak pro diagnostiku jednotlivců, tak celé skupiny. Zde lze nalézt společné znaky se současnou diagnostickou metodou – technika dokončování vět, která se využívá při etopedické diagnostice. Tato technika staví na předpokladu, že lidé mají tendenci promítat do určitých podmětů svoje postoje, názory a pocity. Diagnostik přímo nezjišťuje u dítěte, co si myslí a jaké má pocity, ale předloží materiál, pomocí něhož se k tématu nepřímým dítě vyjádří.

Základní a nejčastěji využívané metody speciálně pedagogické diagnostiky v etopedii, které dnes speciální pedagog používá, jsou anamnéza, pozorování a rozhovor. Na základě historického výzkumu jsme zjistili, že všechny tyto diagnostické metody byly důležitou součástí diagnostiky mravně vadné mládeže již na přelomu 19. a 20. století. Zjišťování mravního smýšlení a mravního přesvědčení, které prováděl vychovatel nebo lékař, probíhalo na základě rozhovoru o rodinných poměrech a osobních zážitcích. Vychovatel dále nově přijatého chovance v polepšovně pečlivě pozoroval, aby poznal jeho chování, povahu a sklony. Výsledky svého pozorování zapisoval do osobního archu každého chovance.

Na základě těchto výsledků pozorování si celý sbor vychovatelů vytvořil individuální výchovný plán, kde byl stanoven postup převýchovy.

Osobní arch chovanců zavedl v polepšovnicích Alois Zikmund. Dnes speciální pedagogové také pomáhají vytvářet osobní složku klientů. Záznamy jsou však podrobnější, propracovanější a v digitální podobě.

Nově příchozí chovanec byl v polepšovně pozorován po dobu 4-6 týdnů učiteli, vychovateli, lékařem a někdy i psychologem. S ohledem na výše uvedenou větu mohu konstatovat, že pedagogové v polepšovnicích byli již na přelomu 19. a 20. století členy multidisciplinárního týmu.

Budeme-li se zabývat etiologií poruch chování, tak zjistíme, že už více jak sto let různí autoři uvádějí dvě základní příčiny poruch chování. Endogenní, které mají svůj původ v dědičnosti a psychických příčinách. Dále pak exogenní, kterými jsou sociálně patologické jevy ve společnosti, nebo špatná funkce rodiny. Toto rozdělení použil jako první Alois Zikmund. Uvádí ho například ve své knize „Mládež mravně vadná“.

Odlišnosti shledáváme v několika oblastech. Především dnešní diagnostika dětí s poruchou chování má propracovaný sofistikovaný systém, opírá se o kurikulární dokumenty a metodiky, jak s těmito dětmi pracovat. Zabývá se také prevencí vzniku nežádoucího chování. Školní speciální pedagog při volbě diagnostických nástrojů zohledňuje možnou následnou diagnostiku ve školských poradenských zařízeních, kam může být dítě v případě závažnosti problému odesláno. Současné pedagogické trendy podporují společné vzdělávání všech žáků ve školách hlavního proudu bez ohledu na jejich odlišnost. Systémový rámec pro uplatňování této vzdělávací koncepce vyjadřuje stát politikou vzdělávání, kterou prosazuje a formuluje legislativními podmínkami školského systému.

Terminologie používaná pro poruchy chování a emocí prošla dlouhodobým vývojem a v minulosti zahrnovala tyto pojmy: mládež mravně ohrožená, mládež mravně narušená, mládež mravně vadná, mládež obtížně vychovatelná, porucha školní přizpůsobivosti, deviantní chování a další. V současné době se spíše přikláníme k pojmům poruchy chování a emocí, nebo rizikové chování.

Závěr

Diplomová práce se zabývá diagnostikou mravně vadné mládeže na přelomu 19. a 20. století. Použitými výzkumnými metodami byl kvalitativní a komparativní výzkum. Práce má teoretickou a empirickou část. Teoretická část vymezila problematiku dětí a mládeže s poruchou chování. Východiskem teoretické části práce byla práce s odbornou literaturou, která umožnila orientaci v současné diagnostice mravně vadné mládeže. V této části jsme charakterizovali oblast etopedie jako speciálně pedagogickou disciplínu. Vymezili jsme problematiku vzniku poruch chování a její následnou diagnostiku, ke které je vždy třeba přistupovat individuálně a zohlednit všechny vlivy. Definovali jsme klasifikaci poruch chování, které se používají ve speciální pedagogice.

Cílem práce bylo zjistit, jak se vyvíjela diagnostika mravně vadné mládeže na přelomu 19. a 20. století a na základě, jakých detekčních metod byla mravně vadná mládež umísťována do výchovných zařízení, kterým se říkalo polepšovny. Podařilo se mi zjistit, že v polepšovkách se provádělo psychologické, pedagogické, lékařské a sociální zkoumání mravně vadné mládeže. Výsledkem kvalitativního výzkumu jsou fakta, které ukazují, že dnešní diagnostika dětí a mládeže s poruchou chování má s diagnostikou mravně vadné mládeže z přelomu 19. a 20. století společné znaky.

Největším průkopníkem diagnostiky mravně vadné mládeže na přelomu 19. a 20. století byl Alois Zikmund, který ve své práci používal mnoho progresivních diagnostických a výchovných metod. Některé jeho poznatky aplikujeme v etopedické teorii a praxi i v současnosti. Jako první při klasifikaci poruch chování použil rozdělení na endogenní a exogenní mravní příčiny. Pro shromažďování a ukládání záznamu o diagnostice zavedl v polepšovkách osobní archy chovanců. Uvedl do provozu dvě diagnostická pracoviště, kterými byly psychotechnická zkušebna a ústavní poradna. Samozřejmě, že se ve své práci dopustil i řady omylů, jako je například používání tělesných trestů.

Problémy mládeže se řešily v každé době svými možnostmi a svým způsobem. Děti s poruchou chování vždy vytvářely a vytvářejí značné nároky na své okolí, pedagogy, rodiče i spolužáky. Běžné pedagogické metody, které platí na intaktní děti, tak na tyto děti

neplatí. Udělají většinou přesný opak, než předpokládáme, ze svých chyb se nepoučí a nezmění se ani po prvních několika návštěvách u odborníka. Každé dítě občas projeví nějakou neposlušnost a bude záležet především na době trvání problému a jeho intenzitě. Toto konstatování je mnohdy vysoce subjektivní a ani odborníci se nemusejí vždy shodnout na stanovení speciálně-pedagogické diagnózy.

Seznam použitých informačních zdrojů

A) Odborné knihy

1. BĚLINA, Pavel, Jiří KAŠE a Jan Pavel KUČERA. *Velké dějiny zemí Koruny české. Svazek X., 1747–1792.* Praha: Paseka, 2001. ISBN: 80-7185-384-4.
2. BENDO VÁ, Petra. *Základy speciální pedagogiky nejen pro speciální pedagogy.* Hradec Králové: Gaudeamus. ISBN 978-80-7435-422-9.
3. BLAŽEK, Petr, Slavomil FISCHER a Jiří ŠKODA. *Delikvence: analýza produktů činnosti delikventní subkultury jako diagnostický a resocializační nástroj.* Praha: Grada, 2019. ISBN 978-80-271-2013-0.
4. DIVOKÁ, Jana. *Jak podpořit dítě s problémovým chováním ve škole.* Praha: Pasparta, 2017. ISBN 978-80-88163-72-5.
5. DOLEŽAL, Jaroslav. *Padesát let práce na záchranu mládeže mravně ohrožené.* V Praze: Spolek pro péči o slabomyslné, 1935. Knihovna úchylné mládeže; sv. 15.
6. HURYCHOVÁ, Eva a Blanka PTÁČKOVÁ. *Sociální práce ve školství.* Praha: Grada, Pedagogika, 2022. ISBN 978-80-271-3313-0.
7. HUTYROVÁ, Miluše. *Děti a problémy v chování: etopedie v praxi.* Vydání první. Praha: Portál, 2019. ISBN 978-80-262-1523-3.
8. JANDERKOVÁ, Dita. *Pedagogická diagnostika a vybrané problémy na 1. stupni ZŠ.* Praha: Raabe, 2018. Dobrá škola. Inkluzivní vzdělávání; 3. ISBN 978-80-7496-389-6.
9. JEDLIČKA, Richard, Petr NĚMEC, Jaroslav KOŤA, Jiří NĚMEC a Jiří PILAŘ. *Děti a mládež v obtížných životních situacích: nové pohledy na problematiku životních krizí, deviací a úlohu pomáhajících profesí.* Praha: Themis, 2004. ISBN 80-7312-038-0.
10. KACHLÍK, Petr, Karel ČERVENKA a Věra VOJTOVÁ. *Inkluze jako cesta k předcházení rozvoji problémů v chování = Inclusion as a way to prevent the development of behavioural problems.* Brno: Masarykova univerzita, 2016. ISBN 978-80-210-8509-1.

11. KALEJA, Martin. *Etopedická propedeutika v inkluzivní speciální pedagogice*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Pedagogická fakulta, 2013. ISBN 978-80-7464-396-5.
12. KALEJA, Martin. *Základy etopedie*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Pedagogická fakulta, 2013. ISBN 978-80-7464-271-5.
13. KRAUS, Blahoslav. *Základy sociální pedagogiky*. Vydání 2. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0643-9.
14. MARTÍNEK, Zdeněk. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. 2., aktualizované a rozšířené vydání. Praha: Grada, 2015. ISBN 978-80-247-5309-6.
15. PEK, Leopold. *Obrazy z pedagogické cesty vykonané r. 1883*. Praha: vlastním nákladem, 1885.
16. PROCHÁZKA, Miroslav. *Metodik prevence a jeho role na základní škole*. Vydání první. Praha: Pasparta, 2019. ISBN 978-80-88290-28-5.
17. SLOWÍK, Josef. *Inkluzivní speciální pedagogika*. Praha: Grada, 2022. ISBN 978-80-271-3010-8.
18. SOVÁK, Miloš. *Nárys speciální pedagogiky*. Vydání šesté. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986.
19. *Stafgesetz über Verbrechen, Vergehen und Uebertretungen, die Strafgerichts-Competenz - Verordnungen und die Press - Ordnung vom 27. Mai 1852 für das Kaiserthum Oesterreich: Amtliche Handausgabe*. Wien: Aus der kaiserlich-königlichen Hof- und Staatsdruckerei, 1853 = *Zákon trestní o zločinech, přečinech a přestupcích pro císařství Rakouské vydaný dne 27. května 1852*.
20. SVOBODA, Mojmír, Dana KREJČÍŘOVÁ, Marie VÁGNEROVÁ. *Psychodiagnostika dětí a dospívajících*. Vydání třetí. Praha: Portál, 2015. ISBN 978-80-262-0899-0.
21. TITZL, Boris. *Postižený člověk ve společnosti*. Praha: Univerzita Karlova, 2000. ISBN 80-86039-90-0.
22. VACEK, Pavel. *Pedagogická psychologie*. Vydání první. Hradec Králové: Gaudeamus, 2017. ISBN 978-80-7435-684-1.
23. VALENTA, Milan. *Přehled speciální pedagogiky: rámcové kompendium oboru*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0602-6.

24. VOJTKO, Tibor. *Postižený člověk v dějinách I: vybrané přednášky k dějinám speciálně pedagogické teorie a praxe*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2005. Edice speciální pedagogiky. ISBN 80-7041-017-5.
25. VOJTOVÁ, Věra a Marie PAVLOVSKÁ. *Včasná intervence jako zdroj inkluzivních přístupů k dětem v riziku poruch chování*. Brno: Masarykova univerzita, 2013. ISBN 978-80-210-6518-5.
26. ZEMAN, Josef. *Dějiny péče o slabomyslné*. Praha: Spolek pro péči o slabomyslné v Praze, 1939. Knihovna úchylné mládeže; sv. 21.
27. ZEMAN, Josef. *Jan Schneider: sborník k jeho šedesátým narozeninám*. Praha: Spolek pro péči o slabomyslné v republice Československé, 1936.
28. ZEMAN, Josef. *Přednášky z nauky o mravně vadných*. Praha: Spolek pro péči o slabomyslné, 1928. Knihovna úchylné mládeže; sv. 3.
29. *Zemská vychovatelna v Opatovicích n. L.* Pardubice: s.n., 1932.
30. ZIKMUND, Alois. *Mládež mravně vadná*. Praha: Spolek učitelů a přátel dětí mravně vadných, 1930.

B) Odborné časopisecké články a studie ze sborníků

31. NOVÝ, Vilém. Zločinnost a soudnictví mládeže. *Pedagogické rozhledy: věstník literárního a pedagogického odboru při Ústředním spolku jednot učitelských v Čechách*. Praha: Ústřední spolek jednot učitelských v Čechách, 1932, 42 (7-8), s. 249.
32. SCHNEIDER, Jan. Mravně vadní: Ústavy a školy pro úchylné v republice Československé. *Úchylná mládež: Časopis pro výzkum a výchovu mládeže slabomyslné, hluchoněmé, slepé, mravně vadné a zmrzačené*. Praha: Spolek pro péči o slabomyslné, 1925, 1 (3), s. 135–143.
33. *Statut moravské zemské polepšovny pro nedospělé hochy (ochranovny císaře Františka Josefa) v Brně*. Brno: Moravská zemská polepšovny pro nedospělé hochy, 1910.
34. STRNAD, František. Pedopatologie: Výstřední žák. *Pedagogické rozhledy: věstník literárního a pedagogického odboru při Ústředním spolku jednot učitelských*

- v *Čechách*. Praha: Ústřední spolek jednot učitelských v Čechách, 1910, 23 (1), s. 81-90.
35. ZIKMUND, Alois. Zemská vychovatelná v Opatovicích. *Úchylná mládež: Časopis pro výzkum a výchovu mládeže slabomyslné, hluchoněmé, slepé, mravně vadné a zmrzačené*. Praha: Spolek pro péči o slabomyslné, 1924, 1 (1), s. 27-32.
36. ZIKMUND, Alois. Zkoumání mravního citění metodou Fernald-Jacobsohnovou. *Úchylná mládež: Časopis pro výzkum a výchovu mládeže slabomyslné, hluchoněmé, slepé, mravně vadné a zmrzačené*. Praha: Spolek pro péči o slabomyslné, 1925, 1 (4), s. 193-200.
37. ZIKMUND, Alois. Zkoumání mravního citění metodou Fernald-Jacobsohnovou. *Úchylná mládež: Časopis pro výzkum a výchovu mládeže slabomyslné, hluchoněmé, slepé, mravně vadné a zmrzačené*. Praha: Spolek pro péči o slabomyslné, 1925, 1 (5), s. 238-245.
38. ZIKMUND, Alois. Zpráva o činnosti soudního znalce z oboru duševědy u soudu mládeže v Praze. *Úchylná mládež: Časopis pro výzkum a výchovu mládeže slabomyslné, hluchoněmé, slepé, mravně vadné a zmrzačené*. Praha: Spolek pro péči o slabomyslné, 1933, 9 (6), s. 43.
39. *Zpráva Pražské vychovatelné v Libni: za školní rok 1897*. Praha: nákladem Obecních důchodů královského hlavního města Prahy, 1899, 14. ročník.

C) Historické prameny úřední povahy

Národní archiv:

40. Fond: Zemský výbor III. (1874-1928), XXIII. Zemské donucovací pracovny a polepšovny. NA, ZV III., ZDPaP, Zemská polepšovna Opatovice – zřízení, Domácí řád královské zemské polepšovny v Opatovicích, kart. 9944.
41. Fond: Zemský výbor III. (1874-1928), XXIII. Zemské donucovací pracovny a polepšovny. NA, ZV III., ZDPaP, Společné záležitosti: zemská komise pro péči o mládež, kart. 9965.

Archiv hlavního města Prahy:

42. AHMP, inv. č. 1B270/11, Stanovy pro pražskou vychovatelnou v Libni.

D) Elektronické zdroje

43. BORING, Edwin G. *A Biographical Memoir*. National Academy of Sciences, Washington, D. C., 1959. [online]. [cit. 12. 4. 2023]. Dostupné z: <http://www.nasonline.org/publications/biographical-memoirs/memoir-pdfs/terman-lewis.pdf>
44. Dětský domov Pyšely 1913–2013. *Historie* [online]. [cit. 12. 4. 2023]. Dostupné z: https://uuapp.plus4u.net/uu-appbinarystore-maing02/eb5f2c8c7a06433b9188316ea37cdb1d/binary/getData?accessKey=b3e549253f97d540ecf49a149058a910.27436177.0f72f9fa11dd7eab8b89e3e2c0118f838ca2e12a&clientAwid=2d0bb3d1c4a749bab269e1882ed71cce&contentDisposition=in-line&dataKey=big_Publikace19132013
45. Dětský domov se školou Králíky. *Z naší historie* [online]. [cit. 12. 4. 2023]. Dostupné z: <https://ddskraliky.webnode.cz/sluzby/>
46. NEUHOF. *Geschichte* [online]. [cit. 12. 4. 2023]. Dostupné z: <https://neuhof.org/neuhof-ausbildungsangebot/geschichte-neuhof/>
47. Katalog podpůrných opatření. *Vybrané metody pedagogické diagnostiky* [online]. [cit. 12. 4. 2023]. Dostupné z: <http://katalogpo.upol.cz/socialni-znevyhodneni/3-pedagogicka-diagnostika-zaka-ktery-potrebuje-podporu-z-duvodu-socialniho-znevyhodneni/>
48. Katalog podpůrných opatření. *Školní psycholog* [online]. [cit. 12. 4. 2023]. Dostupné z: <http://katalogpo.upol.cz/obecna-cast/personalni-podminky/12-2-4-skolni-psycholog/>
49. KLNTE, Margarate. Die erste Arbeitslosenfürsorge des Landes Böhmen. *Zeitschrift für sudetendeutsche Geschichte* [online]. 1938, 2(1), 31-34 [cit. 12. 4. 2023]. Dostupné z: <https://www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/uuid:dce3e851-68e5-11e3-99ab-005056825209?page=uuid:ec0173c0-6bce-11e3-99ab-005056825209>
50. MATUŠKA, Alois. Sirotčinec. Úvaha o vychování sirotků v ústavě a v rodině. *Vychovatel. List věnovaný zájmům křesťanského školství* [online]. 1891, 6(1), 143-146 [cit. 12. 4. 2023]. Dostupné z: <https://librihostri.catholica.cz/download/Vy1891-r0.pdf>

51. MEZEIOVÁ, Zdenka. *Výchovná práce v Zemské polepšovně v Opatovicích nad Labem* [online]. Hradec Králové, 2020. Bakalářská práce. Univerzita Hradec Králové, Pedagogická fakulta. [cit. 12. 4. 2023]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/5ibwxk/>
52. MŠMT. *Databáze ústavní výchovy* [online]. [cit. 12. 4. 2023]. Dostupné z: <https://dbuv.msmt.cz/>
53. Ústav zdravotnických informací a statistik ČR. *10. revize Mezinárodní klasifikace nemocí (MKN-10), F90-F98 – Poruchy chování a emocí s obvyklým nástupem v dětství a v dospívání* [online]. [cit. 12. 4. 2023]. Dostupné z: <https://mkn10.uzis.cz/prohlizec/F90-F98>
54. *Vládní nařízení ze dne 31. ledna 1924 o započtení zaměstnání v ústavních dílnách zemské vychovatelny v Opatovicích nad Labem do doby učební* [online]. ASPI [cit. 12. 4. 2023]. Dostupné z: <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1924/016-1924.pdf>
55. *Vyhláška č. 27/2016 Sb., o vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami a žáků nadaných* [online]. Zákony pro lidi [cit. 12. 4. 2023]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2016-27>
56. *Vyhláška č. 48/2005 Sb., o základním vzdělávání a některých náležitostech plnění povinné školní docházky* [online]. Zákony pro lidi [cit. 12. 4. 2023]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2005-48>
57. *Vyhláška č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních* [online]. Zákony pro lidi [cit. 12. 4. 2023]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2005-72>
58. *Vyhláška č. 438/2006 Sb., kterou se upravují podrobnosti výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy ve školských zařízeních* [online]. Zákony pro lidi [cit. 12. 4. 2023]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-438>
59. Výchovný ústav, dětský domov se školou, základní škola, střední škola a školní jídelna, Kostomlaty pod Milešovkou. *Charakteristika a struktura zařízení* [online]. [cit. 12. 4. 2023]. Dostupné z: <http://vuddskostomlaty.cz/?pg=53>
60. Výchovný ústav, středisko výchovné péče, střední škola a školní jídelna Černovice. *Historie do 1958* [online]. [cit. 12. 4. 2023]. Dostupné z: <https://www.vucernovice.cz/vychovny-ustav/historie/historie-do-1958/>

61. Výchovný ústav, základní škola, střední škola a středisko výchovné péče, Nový Jičín. *Něco z historie našeho zařízení* [online]. [cit. 12. 4. 2023]. Dostupné z: <https://www.vunj.cz/historie>
62. Zákon č. 48/1931 Sb., ze dne 11. března 1931 o trestním soudnictví nad mládeží [online]. ASPI [cit. 12. 4. 2023]. Dostupné z: <https://www.aspi.cz/products/lawText/1/5202/1/2/zakon-c-48-1931-sb-o-trestnim-soudnictvi-nad-mladezi/zakon-c-48-1931-sb-o-trestnim-soudnictvi-nad-mladezi>
63. Zákon č. 95/1948 Sb., ze dne 1.9. 1948 o základní úpravě jednotného školství (školský zákon) [online]. Zákony pro lidi [cit. 12. 4. 2023]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1948-95>
64. Zákon č. 109//2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších předpisů [online]. Zákony pro lidi [cit. 12. 4. 2023]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2002-109>
65. Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon) [online]. Zákony pro lidi [cit. 12. 4. 2023]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2004-561>
66. Zákoník říšský pro království a země v radě říšské zastoupené, rok 1873 [online]. Virtuální knihovna právních předpisů [cit. 12. 4. 2023]. Dostupné z: <https://is.muni.cz/do/1499/el/estud/praf/ps09/dlibrary/web/rs.html>
67. Zákoník říšský pro království a země v radě říšské zastoupené, rok 1885 [online]. Virtuální knihovna právních předpisů [cit. 12. 4. 2023]. Dostupné z: <https://is.muni.cz/do/1499/el/estud/praf/ps09/dlibrary/web/rs.html>